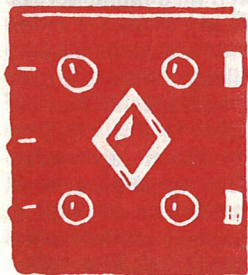

RE-FORMATIO

MEDDELELSER OM KIRKELIG FORNYELSE

3/1987

KRISTI HIMMELFART

KRISTI Himmelfart, overgangen fra vores menneskelige måde at være til på til livet i Guds måde at være på, er noget, betyder noget stort og betydningsfuldt! Men vi har svært ved at tage Kristi Himmelfart til os. Af i hvert fald to grunde:

For det første fornemmer jeg, at vi let kan føle os pinligt berørt på Ny Testamentes og troens vegne på grund af den måde, himmelfarten beskrives på: »Han løftes op (fra jorden), en sky tager Ham bort fra disciplenes øjne». Han »for bort» til Himmelen. (Lektien fra Ap. G.).

Hvordan er det: farer Kristus virkelig ud i rummet på en antik rumfart, tror de på, at Himmelen er deroppe bag skyerne? Nej, de var såmænd ikke så dumme dengang. De vidste som vi, at der er noget, der hedder himlen deroppe, og som vi kan se hvælve sig over os. Men de vidste også om eksistensen af en Himmel mere, en for os usynlig verden, Guds verden, fyldt med liv, hvor Gud er, engle, serafim, alle salige mennesker, Guds rige, herlighedsriget. Ind i den verden gik Kristus på himmelfartsdagen. Og for at markere det, så det kunne være forståeligt for mennesker på en rund jord, så måtte Han stige op og tages bort af en sky, et meget brugt symbol for Guds nærvær.

At de står og ser opad, er heller ikke udtryk for, at de tror, Gud bor deroppe, men himlen forkynnder nu engang Guds ære, den minder os om Gud og Hans store himmelske herlighedsrige, og så ser de opad, fordi Gud altid vil være over os, større end os, en, vi ser op til. Altså: Vi skal ikke gå rundt med en flov smag i munden. Den ægte strid i diskussionen: findes der en verden mere end den, vi umiddelbart kender? Ny Testamente og troen påstår, at det gør der, den kaldes Himlen, der er der liv, der er Kristus, en for os for tiden usynlig virkelighed. Så altså med det problem ryddet til side kan vi lidt bedre begynde at tilegne os Kristi Himmelfart.

Men straks mødes vi af næste problem, der bremser os: Det er faktisk ikke »tilladt» at beskæftige sig med denne himmelske verden, for vi skal jo være jorden tro, være nutidige og aktuelle, nær ved mennesker, ikke himmelbetrag-

tere. »Ved jorden at blive det tjener os bedst». Men heller ikke det skal kve os og hindre os i at gå op i Kristi stilling nu, for selv om det er helt rigtigt, at vi skal være jorden tro, have begge ben på jorden og være og virke her, så skal vi alligevel være himmel-orienteret, for dér er Kristus, der bestemmer mere over os end jorden, og som kristne opfordres vi ligefrem til det: »Søg det, som er oventil, hvor Kristus er, siddende ved Guds højre hånd. Tragt efter det, som er oventil, ikke efter det, som hører jorden til» (Kol. 3,1). Og så er det i virkeligheden sådan, at der hvor vi er optaget af Ham i Himlen, der kan vi også på en bedre måde være her i verden, på en gang befriet fra den og bundet til jorden og livet her og nu.

Så efter dette stykke nødvendige oprydningsarbejde kan vi nu lidt lettere samle vores opmærksomhed om sagen: Kristi Himmelfart.

Hvad betyder Kristi Himmelfart så?

Er man optaget af fodbold, som jeg er, så ved man lidt om, hvad pokaloverrækkelsen efter sejren betyder af fyldt glæde og jubel for både spillere og tilhængere. Nu er vi mestre! Nu er vi på tronen, nu får vi belønningen efter sejren, efter den hårde finalekamp. Og der jubles løs, tales om det, synges om det, overstadig glæde betager folk. Kristi Himmelfart er *noget i den retning*.

Kristus blev i sin tid sendt ind i vi menneskers tilværelse for at kæmpe en hård kamp mod vore tre værste fjender, og efter hård kamp vandt Han over dem, først over synden ved sit synd-frie liv og sin død for os, forsoningen, tilgivelsen findes, så over døden, da Han stod ud af den, og så over djævelen, der med disse to nederlag fik sit dødsstød. Nu havde Kristus sejret i tilværelsens største, hårdeste kamp. Han vandt påske-finalen.

Nu følger pokaloverrækkelsen. Kristus er færdig med sin gerning, nu kan Han vende hjem igen til Guds verden.

Og der bliver han optaget, underforstået: Gud tager Ham nu derop, efter at

Han har udført det, Han skulle gøre i verden. Og Han bliver modtaget med stor jubel og overstadig himmelsk glæde: Nu kommer vinderen med mindelser fra kampen, »med ar af lægte sår». 33 år før var Han blevet sendt afsted til jorden, nu vender Han tilbage efter kampen med sejren, der er skabt frelse for verden, det er færdiggjort.

Og da Han så er blevet taget imod »deroppe», sætter Han sig på pladsen til højre for Faderen. Han er sin Faders højre, har del i regeringen af verden. Nu sidder Han der som verdens Herre sammen med Faderen. Over alt. Over alle.

Der befinder Kristus sig nu! Nu, hvor vi er her. Han er »deroppe», »derinde» i den usynlige del af virkeligheden.

Hvad laver Han så der? Hvad bruger Kristus »tiden» til nu? Hviler Han bare på laurbærrene? Eller hvad? Han *regerer* med Kærlighedens magt, derfor tvinges ingen ind i fællesskab med Ham, Han gør forsoningen gældende over for vore synder, opstandelsen holder Han op mod døden, og Jesu navn og kors må djævelen bøje sig for fremdeles.

Det er en anden, der sidder der end Ham, der var der før. Kristus er jo nu Gud og menneske. Han bærer menneskenaturen med sig derop. Det betyder: Han kan ikke glemme os. Han husker på os, Han kan kende medlidenshed med vore skrøbeligheder, Han bærer os på sit hjerte.

Nogen gange kan Han ligefrem rejse sig fra tronstolen for spændt at følge slagets gang her. Han er Guds Søn, der bærer os i sig, som sådan beder Han for os, fører vor sag hos Faderen, også der gør han ved sin forbøn forsoningen gældende.

Og så en ting mere: Selv om Han nok er gået ud af denne verden, har forladt den, vi har Ham ikke sådan hos os, så er det alligevel sådan, at han nu fra sin himmelske position er i virksomhed her på jorden.

Det er således betegnende, at det første, der står om Ham efter himmel-færdigheden, er dette: »Herren virkede med og

stadfæstede ordet ved de tegn, der fulgte med». Altså: Herren Kristus virker fra sin himmelske position på jorden, når Hans kristne holder Hans ord frem i og udenfor kirken. Og Han har givet løfte om at komme og forene sig med brød og vin i Nadveren, og efter Matthæus var Hans sidste ord dette løfte: »Se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende», et ord, der er i familie med et andet ord fra Ham i samme skrift: »Hvor to eller tre er forsamlede om mit navn, der er jeg midt iblandt dem».

Det er Kristi Himmelfart: pokaloverrækkelsen efter sejren efter den hårde kamp. Han sætter sig på tronen. Der er Han nu. Regerer, følger os, beder, og virker på jorden, kommer til stede, er med sine kristne.

Hvad skal Kristi Himmelfart så gøre ved os?

Han sagde jo noget til dem, der overværede Himmelfarten, fremkom med vigtige afskedsord.

Han ville have dem og os ud af vantroen og hårdhertetheden m.h.t. at tro og til at åbne os for opstandelsens virkelighed. Vi er immervæk sendrægtige til at tro på begivenheden, at det skete, gik for sig, og til at sætte vores lid til Ham, så Han bliver en bærende kraft i vort liv. Nu skal vi ud af vantroen, ind i tiltroen til Ham, Hans Himmelfart og hvad den betyder, det skal vi tage til os, og vore hjerter skal forvandles, smeltes af Ham og Hans sejr, vi må ikke sidde udenfor, når Himlen jubler over Hans sejr og hjemkomst, vi må gå med og fryde os over Hans værk.

Han vil have os ud i verden med beskeden om Ham. Kristus er i Himmelen,

men Han skal nu ind i verden, ved at ordet om Ham bliver forkyndt for overhovedet alle, enhver, der er skabt. Ingen grænser. Det er vores opgave små 2000 år efter, ude i verden, blandt mennesker, i vores tid, som den nu er.

Sikken en opgave at tage op, at overveje og at dygtiggøre os til!

I det arbejde har Han afgivet et løfte om at skabe nyt, overraskende ting, hjælpe os i farer, ikke til dumdristighed, eller for at vi skal friste Herren, men til trøst: jeg vil være med jer og hjælpe jer på overraskende vis. På grund af Ham er der i virkeligheden ingenting, der kan skade os, når vi er i Hans tjeneste.

Og alle de ting viste deres gyldighed netop lige efter, at Han var skiltet fra dem. Da var de lydig mod Hans ordre: De gik ud og prædikede alle vegne. Og Han holdt sit løfte: virkede med og stadfæstede ordet ved de tegn, som fulgte med. Sådan den dag, og sådan fremdeles. Når vi slipper Kristi ord løs, så vil Han bruge sin energi på at være med og slå ordet fast på forskellig vis, på ofte underfuld vis, tænk dog...

Og så til sidst: Kristus er altså »deroppe». Lad os se op til Ham, tilegne os i tro og med åbne hjerter Hans Himmelfart og Hans sæde nu ved Faderens højre hånd, så vi i lydighed gør Ham kendt, — ledsaget af Ham selv!

Amen.

Flemming Baatz Kristensen

(Prædiken ved festmessen i forbindelse med Kirkelig Fornyelses landskonvent i Sct. Jakobs kirke, København fredag den 29. maj 1987. Tekst: Mark. 16,14-20).

SKELLET

Formandstale ved fællesskabet KIRKELIG FORNYELSE's generalkapitel 30/5-1987.

I elskede, tro ikke enhver ånd, men prøv ånderne, om de er af Gud, thi mange falske profeter er draget ud i verden. Derpå kan I kende Guds Ånd: enhver ånd, der bekender, at Jesus er Kristus, kommen i kødet, er af Gud. Og enhver ånd, der ikke bekender Jesus, er ikke af Gud; men dette er Antikrists ånd, som I har hørt skal komme, og den er allerede nu i ver-

den. Børnlille, I er af Gud, og I har sejret over dem, fordi han, der er i jer, er større end han, der er i verden. De er af verden; derfor taler de af verden, og verden hører dem. Vi er af Gud. Den, som kender Gud, hører os; den, som ikke er af Gud, hører os ikke. Derpå kender vi sandhedens Ånd og vildfarelsens ånd.

1. Johs. 4,1-6

DET begynder at gå op for stadig flere mennesker, at der går et skel mellem kristne og ikke-kristne, at vi ikke længere kan regne med at leve i en kristen enhedskultur, hvor der trods forskelle i trosopfattelse og trosstyrke dog er en grundlæggende tilværelsesforståelse. Skellet mellem Gud og verden bliver tydeligere for hver dag, der går.

Hidtil har man forarget afvist enhver tale om noget skel. Det var kun de mørke pietister med deres verdensforsagelse, der stædigt fastholdt det. Og sandt er det, at talen om skellet ofte har været misbrugt. Verdensfjendskhed og småborgerlig moralisme har ofte stukket sit dæmoniske fjæs frem bag megen kristelig tale om skellet. Men det forhindrer ikke, at der alligevel er forskel på Gud og verden, nemlig den verden, som ikke er af Gud. I Fællesskabet KIRKELIG FORNYELSE er vi ganske særlig bevidst om det skel og må trods udelukkelse fra det »bedre« selskab igen og igen gøre vor kirke opmærksom derpå.

Men så må vi også tydeligt fremhæve, at den verden, som ikke er af Gud, ikke er den skabte verden. Den skabte verden er netop Guds. Den er Guds gode gave til os, som vi skal modtage med taksigelse. Derfor er vi ikke asketer og puritanere. Tværtimod lever vi med glæde og livsappetit i verden. Vi bruger verden og vil gerne være med til at forme den, så den bliver et godt og smukt sted for mennesker at bo. Af den grund kan vi

naturligvis heller ikke være kultur- og samfundsfjendtlige.

Men når det ikke er den skabte verden, der ikke er af Gud, hvad er det så? Svaret er, at det er den verden, som ikke vil respektere, at verden er skabt, som tager verden fra Gud og gør den til sin egen. Det er den verden, som skiller Gud og verden, så Gud henvises til det private og subjektive, til den religiøse oplevelses- og erfaringsverden, der ikke kan anses for almenkyldig, mens verden til gengæld bliver den objektive virkelighed, der er udleveret til vort forgodtbefindende, og som vi kan forme og danne efter vore ønsker, lyster og behov. Den verden, som ikke er af Gud, er der, hvor mennesket bliver autonomt, bliver selvhersker. Det er menneskeriget i modsætning til Gudsriget.

Her går skellet. Og der kan ikke bygges nogen bro over den afgrundsdybe kløft mellem menneskeriget og Gudsriget. Der er tale om to helt uforenelige modsætninger, to helt forskellige måder at tænke og handle på.

I tidens løb har der ellers været gjort forsøg nok på at slå bro over kløften, lige fra Schleiermacher i forrige århundrede, over Hal Koch og til nutidens danske universitetsteologer. Meningen har været god nok. Ihukommende middelalderens enhedskultur, hvor kirke, kultur og samfund var en enhed, holdt sammen af den kristne skabelses- og frelsestanke, ville man gerne fortsætte med at hævde kristendommens åbenhed over for kultur

og samfund. Men man glemte bare, at i mellemtiden var der sket en løsrivelse af verden fra Gud, en løsrivelse, som tog sin begyndelse allerede i senmiddelalderen. I oplysningstiden fik verdens og menneskets emancipation sin teoretiske begrundelse, ganske særligt i Imm. Kants erkendelsesteoretiske filosofi, og den gennemtrængte hele den vestlige verdens tænke måde. Det var meget svært at forstå, at løsrivelsen i virkeligheden var et fundamentalt opgør med kristendommen og i sin konsekvens måtte føre til ateisme.

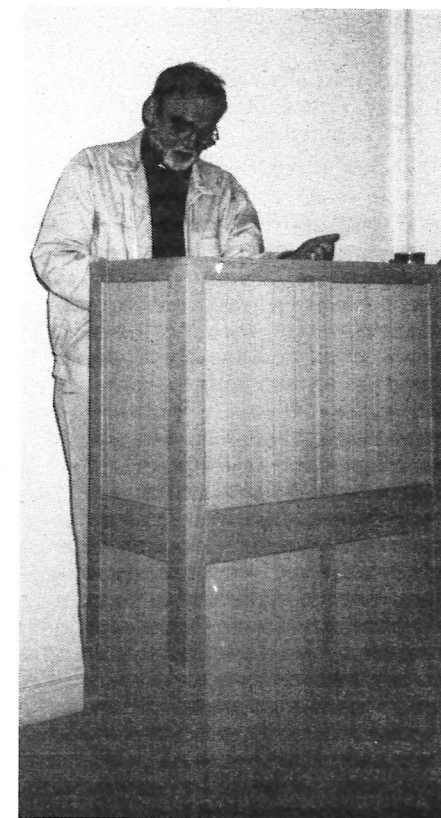
I den såkaldte kulturprotestantisme har man indtil i dag villet stå med et ben i hver sin lejr og prøve at forlige modsætningerne, f.eks. modsætningen mellem den historisk-kritiske tilgang til Bibelen og en orthodox tro, men kløften bliver nu så bred og synlig, at bukserne er ved at revne. Det er nødvendigt at træffe et valg: enten menneskeriget, som sandelig godt kan være religiøst, bare ikke kristent, eller også Gudsriget, som sandelig altid er åbent for Guds skabte verden, bare ikke på en dennesidig måde. En af de få danske teologer, der har set kløften eller skellet og har valgt, er professor Jens Glebe Møller. Han har valgt menneskeriget og ateismen. De fleste andre – også kirkens ledere – fortsætter intetanende en håbløst forældet kulturteologi, der altid i sidste ende fører til et forræderi mod Gudsriget.

Jo, der er forskel på sandhedens Ånd og vildfarelsens ånd. Derfor skal vi prøve ånderne, om de er af Gud, thi mange falske profeter er draget ud i verden. Hvordan skal vi da kende Guds Ånd? Apostelen Johannes svarer, at enhver ånd, der bekender, at Jesus er Kristus, kommen i kødet, er af Gud. Det betyder, at Guds Ånd møder vi, hvor mennesker bøjer sig for, at Gud har fået konkret skikkelse i verden i Jesus Kristus. At Gud ikke blot har skabt verden i en konkret skikkelse, men at han også frelser den gennem en konkret skikkelse i verden. Hverken som skaber eller som frelser er Gud skilt fra verden. Skabelsens Gud er den samme

som frelsens Gud, og begge hører sammen med verden, eller rettere: verden kan ikke uden en dødelig katastrofe adskilles fra skabelsens og frelsens Gud. Hvor adskillelsen sker fra frelsens Gud, går menneskene fortabt.

Vi må derfor i KIRKELIG FORNYELSE fastholde skellet mellem sandhedens Ånd og vildfarelsens ånd, både når det drejer sig om skabelsens Gud og frelsens Gud. Men ikke alene må vi selv fastholde det, vi må også fastholde vor kirke på det og kalde den til orden – uanset om det rammer høj eller lav.

Et af de steder, hvor verden i dag alertydeligst adskilles fra skabelsens Gud, er den biologiske verden – og det ikke kun af de ugudelige, men også af menne-

FKF's formand, pastor Olav Fog

sker, som kalder sig kristne. Menneske-skabte rationelle ideologier respekterer ikke den Gud-skabte verden, men manipulerer med den for at tilpasse den ideologierne. Man benægter fakta. Menneskelivets begyndelse ved undfangelsen benægtes for at kunne foretage fosterdrab som et led i sexrevolutionen, socialpolitikken og racehygiejnen. Genteknologien truer med ved ændring af arveanlæg at reducere skabelsens mangfoldighed som led i vækst- og effektivitetsideologier. Kønssforskellen mellem mand og kvinde søges ophævet ved lovgivning og socio-økonomiske strukturer som led i ligheds- og frigørelsesideologier. Ægteskabet som skabelsesorden og dermed som naturgivet fænomen respekteres ikke længere. Sex står ikke mere i forplantningens og kærlighedens tjeneste, men gøres til underholdning og selvbehageligt tidsfordriv. Alle disse forsøg på at vriste verden fra sin skaber og gøre den til menneskets produkt er et led i Satans angreb på verden for at ødelægge den.

I det kulturradikale tidsskrift Kritisk Revy, der udkom i årene 1926-28, har Hans Kirk skrevet en artikel »Kan Danmark afkristnes?«, hvori han hævder, at befrielse fra religionen kun kan ske gennem et seksuelt frigørelsesarbejde. Set fra 1987 kan det se ud, som Kirks artikel har fungeret programmatisk for den militante åndsradikalisme i Danmark: giv folket sex, og det slipper Gud. Her har Kirk dog ganske overdrevet betydningen af sex. Det er ikke sex som sådan, der fremmer afkristningen, men enhver løsrivelse af verden fra Gud, herunder naturligvis også den seksuelle verden, en løsrivelse, der appellerer til den gamle Adams kødelige natur.

I de senere år er homofili kommet i vælten. Hvad andet kan man vente? Når mennesker på den ene side i deres Gud-skabte livshunger ikke længere vil hente liv fra livets kilde, Gud, men i deres selvforbudelse nøjes med den smule liv, som Gud har nedlagt i hver enkelt, der så til gengæld udsuges til sidste dråbe, og når på den anden side ideologien samtidig

ophæver kønssforskellen, må resultatet blive homofili. Så bliver sex en livsnødvendighed, der under alle omstændigheder må fuldbyrdes – uanset køn, og så bliver afholdenhed den store synd, som aldrig kan tilgives, jvf. kampagnen for sikker sex i kampen mod AIDS i stedet for at mane til afholdenhed. Også i spørgsmålet om homofili er der tale om fornægtelse af den skabte natur: enhver, der betragter sig selv, må konstatere, at man ikke biologisk er skabt til seksuelt samkvem med samme køn. Derfor vil homofili dybest set aldrig blive anerkendt af heterofile, selv om man frsindet påstår noget andet. Og de homofile ved godt med sig selv, at de er unormale.

Man gør ikke de homofile nogen tjeneste ved at godkende deres homofile praksis. Derved svigter man dem og lader dem i stikken i deres ulykke. Ved en godkendelse siger man blot, at de er uden håb om helbredelse. De må blive i deres forbandelse. For en kristen tankegang vil der altid være tro på, at et menneske kan komme til at leve i overens-

stemmelse med det køn, Gud har skabt det til.

Et flertal af vore biskopper har udtalt, at de ikke har noget imod at ordinere personer, der lever i homofile forhold, og føre tilsyn med dem. Dette strider ikke alene mod skabelsesordningen og mod Guds bud, men også imod de apostolske breve. Samtidig tolererer adskillige biskopper gengifte præster og præster, der åbenlyst bedriver hor og lever i papirløse parforhold. Det kan se ud som kærligt og hensynsfuldt, men er det ikke. Tværtimod. Det er knæfald for den verden, som ikke er af Gud og derfor dæmonisk. Det leder vort folk vild og er med til at ødelægge familier og skabe grænseløs sorg, ulykke og nød.

Jo, når skabelsens Gud skilles fra sin verden, lægges verden og menneskelivet øde.

Når på den anden side frelsens Gud skilles fra verden, når Jesus ikke er Kristus, og Gud ikke har vundet konkret skikkelse i verden, går mennesket fortabt. For da sidder Gud stadig i sin him-

Vesperprocession fredag den 29. maj

»Lovsyng og ophøj ham i al evighed!«

mel, og mennesket er alene på jorden med sin synd og fortabthed. Gud bliver utilgængelig, og mennesket må i sin hjælpeløshed forsøge, om det dog ikke alligevel kan svinge sig op til ham ved sine religiøse erfaringer og andre subjektive præstationer. Gud skal nås ved min egen fromhed, men hvornår er den stor nok? Troens vished er borte, hvis frelsen er afhængig af min religiøsitet, som der jo altid kan sættes spørgsmålstejn ved.

Nej, frelsen må altid komme udefra — fra Gud, gennem en konkret Guds-gering, som jeg — den enkelte — må indtages i. Kun deri kan jeg finde vished, fordi min frelse nu ikke længere beror på min egen præstation. Derfor er kristendom nådemiddelkristendom, d.v.s. frelsen rækkes os gennem ydre midler, der er indstiftede og befalede af Jesus Kristus, og derfor har kristendommen et historisk, konkret indhold. Gud er konkret nærværende i verden i bestemte ydre midler, der som befalede af Jesus Kristus ikke kan ændres af mennesker. Hvor mennesker alligevel ændrer dem, bliver resultatet, at Gud og verden igen adskilles, og mennesker berøves frelsen.

Det er denne adskillelse, der rask væk er ved at ske i vor kirke. Man vil ikke finde sig i, at kristendommen har et bestemt indhold, bundet til sin historiske oprindelse, men vil hellere gøre den til en indholdsløs form, som man efter behag kan fylde med de til enhver tid herskende modetanker. Det konkrete i troen gøres variabelt. Man mindes uvilkårligt Rudolf Bultmanns berømte: »Nicht das Was, sondern das Dass seiner Verkündigung ist das Entscheidende«, det afgørende er ikke forkyndelsens »hvad« (dens indhold), men dens »at«. På den måde kan man drage kirke og kristendom ind i menneskets magtsfære og bestemme troens indhold. Man kan komme folkets tro og moral i møde, så kristendommen ikke vækker anstød, kort sagt: kirken bliver borgerliggjort.

En af de ydre skikkelser, hvori frelsen rækkes os, er ordet, det forkyndte ord. Men når dette ord løsrives fra sin histo-

riske oprindelse, sådan som vi har den overleveret i den hellige Skrift, og bliver til livstydning i lyset af moderne tankegang eksplificeret gennem litteraturen, er det indstiftede og befalede ydre middel borte. Det bliver et andet og hjemmelavet ydre middel, som ikke er af Gud. Her svigter så afgørende det biskoppelige tilsyn, der skal sikre, at det er den kødblevne Kristus, der forkynnes. I stedet har visse biskopper travlt med at chikanere præster, der vil være tro mod deres kaldelse.

Det kommer særligt frem i forbindelse med sakramenterne, som præsten ved ordinationen lover at forvalte aldeles efter Kristi indstiftelse. I kirken som helhed synes en almindelig slendrian i nadverforvaltningen at være kodificeret som noget særligt fint og folkekirkeligt, der nyder biskoppernes bevågenhed!

Således er det ikke nødvendigt at regne med realpræsens, at brødet og vinen bliver Kristi legeme og blod ved de ord, hvormed Jesus indstiftede nadveren. Derfor må man gladeligt uddele uindviede elementer og således snyde menigheden med en løgn, når man under uddelingen påstår, at det er Kristi legeme. Også godkendes det, at indviede og uindviede elementer blandes sammen. Det viser blot, hvor lidt man regner med vor kirkes tro på realpræsens. Nadveren vil man gerne gøre til vort måltid, som vi — høflige som vi er — inviterer Jesus med til: »Gå til bords med os».

Og det betragtes som rent ud forkasteligt at vise nogen form for adoration, tilbedelse af sakramentet. Når biskop Ole Bertelsen ikke vil høre tale om liturgiske tekster af nogen art efter indstiftelsesordene, er det, fordi han er bange for tilbedelse af sakramentet. Jesus må endelig ikke blive for real, for nærværende i verden. Biskoppen burde ellers vide, at netop i vor lutherske kirke har tilbedelsen af sakramentet en synlig og fremtrædende plads. Hvad skal alle danske kirker ellers med knæfald omkring alteret?!

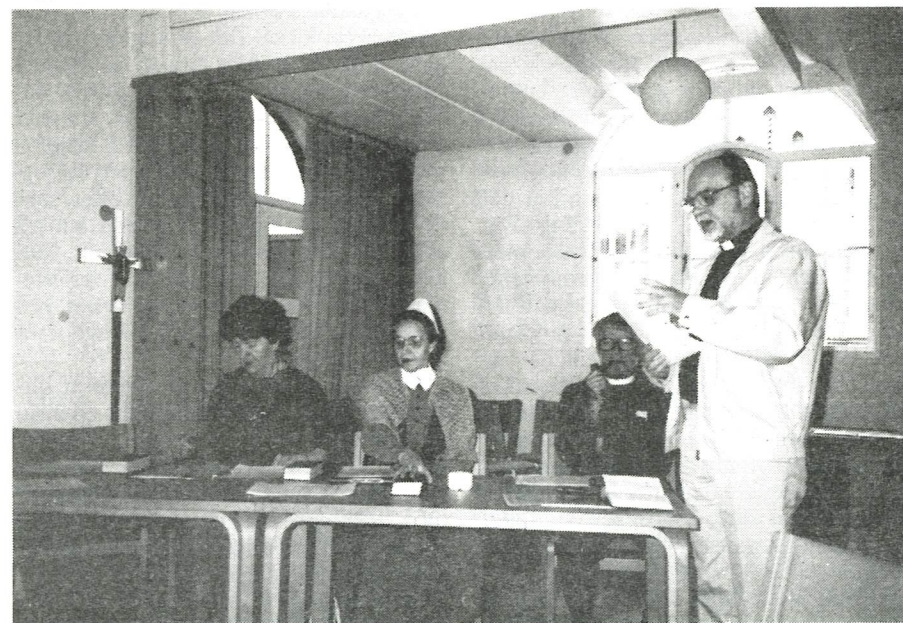
Også embedet løsrives fra sin historiske rod og gøres derved manipulerbart. Embedet er historisk indstiftet af Gud ved Jesus Kristus, da denne udsendte sine apostle med fuldmagt til at tale og handle på hans vegne. »Den, som hører jer, hører mig«, Luk. 10,16. Embedet er Kristus-repræsentation, hvorved Kristus får mund og hænder, frelsens Gud får konkret skikkelse i verden.

Hvad er det, der sker, når embedet mister sit historisk givne indhold, når frelsens Gud skilles fra verden og sin konkrete skikkelse? Så udleveres embedet til menneskets forgodtbefindende, d.v.s. til magthaverne, og i et demokratisk samfund som det danske er magthaverne folket. Folket er suverænt — selv over retten. Retten bøjer sig efter magthaverne, og sådan har det altid været, hvor magthaverne ikke bøjer sig for skabelsens og frelsens Gud — lige siden Pontius Pilatus.

At et statsorgan som kirkeministeriet bøjer retten efter folkets røst, som det

er sket i Lis Conradsen-sagen, er meget forkasteligt, men dog ikke forunderligt al den stund, ministeriet kun er et verdsligt organ og ikke noget kirkeligt. Hermed er der slet ikke taget stilling til, om Lis Conradsen overhovedet burde have været præst. Men når hun nu engang er i den stilling, bør hun nyde almindelig retsbeskyttelse. Ingen skal tro, at provsteretten, hvor dommerne også fungerer som anklagere, er noget værn for præsterne mod en folkelig hetz. Den er tværtimod et magtinstrument i ministeriets hænder, hvor det — skønt det kun er et forvaltningsorgan — dog kan både idømme straffe og eksekvere dem — alt efter den til enhver tid herskende opinion.

Værre er det, hvis biskopperne ikke regner deres eget embede som guddommeligt indstiftet og derfor bundet til et konkret historisk indhold. Så udleveres også de til magthaverne, folket, og bøjer retten efter folkets ønsker. Et grelt eksempel herpå er Tranholm-Pedersen-

Fra generalkapitlet lørdag den 30. maj; set fra venstre: Anna Hansen, Søster Karen, Poul Exner og Olav Fog.

sagen, hvor biskop Geil i sin behandling af sagen tillader sig at sætte sig over domstolen og indirekte siger, at nok har retten talt, men der er nu alligevel noget mistænkeligt ved ham Tranholm-Pedersen. Biskoppen gør sig derved til folkets lakaj. Heller ikke her er der taget stilling til, om Tranholm-Pedersen burde have været præst. Skal han afskediges, bør det være på det rette grundlag og ikke ved kriminalisering af en mand, der er pure frifundet. Også i Bisgaard Christensen-sagen svajer biskop Geil under et stærkt folkeligt pres, selv om han her endnu ikke har trådt så alvorligt i spindet. Kirkens embede har sit ganske bestemte historiske indhold, som må retsbeskyttes mod et folk, der »ikke vil finde sig i den sunde lære«. Det gælder også den sunde lære om embedet.

Kirken er kommet i folkets bayloniske fangenskab, og de folkevalgte biskopper har vist vejen: I skal bare bøje jer. Det gør vi. Vi anerkender selvfølgelig kvindelige præster i overensstemmelse med ligestillingsideologien — ellers var vi aldrig blevet biskopper. Vi godkender præsters ægteskabelige utroskab og papirløse forhold, og vi godkender homofilt praktiserende præster — alt sammen i overensstemmelse med tidens libertinisme. Biskop Bertil Wiberg godkender nyreligøse præster i sit stift og hilser det nystiftede »Forum til udforskning af et nyt verdensbillede«, der kisser med nyreligøse fænomener, velkomment, som om der er nogen fornyelse i det. Biskop Ole Bertelsen farer frem mod pastor H. C. Christensen, der tillader sig den uforsømmethed at være tro mod sin ordination, hvilket ikke passer et tilfældigt menighedsrådsflertal, der ikke skyr noget middel for at chikanere præsten. Biskoppen som præsternes præst? Ja, go'morn! Nej, biskoppen som det uvidende og ugudelige folks tjenstvillige lakaj!

Og alt dette sker naturligvis ikke af vantrø eller ondskab. Vore biskopper er gode, redelige, oprigtige og ofte fromme mennesker. Heller ikke er det let at være

biskop i dagens Danmark. De er trængte både fra neden — af folket — og fra oven — af ministeriet. Men når de bøjer sig i stedet for at lide for Guds ords skyld, skyldes det foruden frygt vel også naivitet, en naivitet, de deler med mange præster og lægfolk. De tror sandsynligvis, man vinder folket ved at komme det i møde. Svagheden over for folket retfærdiggøres med en eller anden teologisk efterrationalisering. Men kapitulationsteologi vil altid kun mødes af folkets foragt. Hvad skal man med en så ussel kirke, der ikke tør være sig selv bekendt og kun snakker folk efter munden?

Der er et skel, som må fastholdes — skellet mellem at være af Gud eller af verden, skellet mellem sandhedens Ånd og vildfarelsens ånd. Dette skel vil vi i KIRKELIG FORNYELSE gerne selv fastholde og samtidig konfrontere vor kirke med — om den dog kunne gøre bod og vende om. Intet er dog umuligt for Gud!

Men indtil da skal vi illusionsløst leve videre i vor kirke. Det er magten, der regerer kirken — ikke teologien. Magten ligger hos folket, for det er folket, der har pengene. Det er altid den, der har pengene, der har magten. Derfor kujoner danske præster og biskopper, for også de lever af rugbrød og kartofler, som de nødt vil undvære. Truslen om afsked for den, der ikke makker ret, lukker munden på mangen brav præstemand, der må henslæbe sin præstetid med dårlig samvittighed og dårlige undskyldninger.

Der sker ikke nogen fornyelse af kirken, før dette kujoneri ophører, og magten fravristes det frafaldne folk. Men her er det ingen løsning at adskille kirke og stat. Derved kommer man kun fra asken og i ilden. En fri folkekirke med egen synode vil bare blive en tro kopi af vor nuværende folkekirke, for det vil være de samme slags mennesker, der sidder i synoden som i folketinget, og så har man ikke engang den slemme stat at skyde skylden på.

Nej, magten fravristes kun det frafaldne folk ved at være uafhængig af folkets penge. Derfor må troens folk i Danmark fremskaffe sine egne økonomiske midler, og der behøves ikke så forfærdelig mange millioner. Der må samles ind og skabes fonde, hvis afkast kan lønne præster, der for troens skyld kommer i klemme i maskineriet. Disse præster kan ansættes ved frie menigheder i de større byer — inden for folkekirken naturligvis. Målet må være, at ingen præst i folkekirken løber nogen risiko for sit levebrød ved at være tro mod Bibel, bekendelse og ordination. Vil troens folk ikke være med til dette, må man holde op med at jamre over folkekirkens elendighed, og så må man finde sig i sit bayloniske fangenskab og langsomt miste troens ord. En sidste mulighed er dog, at Gud opvækker mennesker med martyrblood i årerne, som blæser på enhver risiko.

I KIRKELIG FORNYELSE vil vi selv tage fat på den opgave at gøre os økonomisk uafhængige. Vi er vidende om, at andre også er i gang med det samme. Det er godt sådan, for vi er ikke så mange. Ganske vist har vi i årets løb haft en lille tilgang af medlemmer, og fremtiden synes at ville forøge dette tal, men i sammenligning med folkehavet i vor kirke vil selv en stor fremgang ikke syne af meget. Selv om medlemstallet har betydning for økonomien, skal vi dog ikke stirre os blinde på talmajestæten, som verden gør. Fornyselsen af kirken er ikke afhængig af vort antal, men af troskaben mod Jesus Kristus. Han er fornyelsens kilde. Det er ham, vi peger på, og jeg tror, vi bliver hørt i vor kirke.

Siden sidste landskonvent har der i september været afholdt retræte for mænd hos søstrene i Kollund. En tilsvarende retræte for kvinder blev aflyst, da der havde meldt sig for få deltagere. Af samme grund blev også familielejren sidste sommer aflyst. Derimod blev der med stor deltagelse afholdt en reformationsmesse i Trinitatis kirke den 1. november. I Københavnsområdet har der med god tilslutning været afholdt en

række kirkestævner i forskellige kirker. Regionalkonventerne rundt i landet fungerer stadig, og her kan jeg nævne det årlige præstekonvent i Blåhøj for fortrinsvis jyske præster, der blev afholdt sidste år den 8. september med mange deltagere.

Publikationsmæssigt er der først og fremmest Re-formatio, vort ansigt udadtil, der er udkommet som sædvanlig med en række lodige artikler. Internt har vi vore »Meddelelser«, der er udkommet med et enkelt nummer. Men den største nyhed er dog, at vi har dannet vort eget forlag med navnet RE-FORMATIO's FORLAG. Bestyrelsen er forlagsdirektion, og Poul Ulsdal har tilbudt at varetage ekspeditionen, som dermed er overtaget af ham. Bortset fra et nyt oplag af Ulsdals bog om »Tjenesten ved alteret« er vor første udgivelse Per-Olof Sjögrens »Højmessens — den fortabte søns liturgi«. Den næste udgivelse, som allerede længe har ligget klar til trykning, er biskop Bertil Gärtners »Manden, kvinden og kirkens embede«. Når vi driver forlagsvirksomhed, må vi arbejde forretningsmæssigt, både hvad angår pris og markedsføring. Princippet må være: ingen udgift uden mindst den tilsvarende indtægt. Derfor skal vi i den kommende tid til at gøre noget mere ved salget.

Bestyrelsen har afholdt tre møder, hvor vi har taget de sager op, som forelå. Det har været både af økonomisk og praktisk art. Således har vi brugt megen tid på planlægning af dette landskonvent. Men også den kirkelige situation, som vi følger nøje, har været drøftet og i et enkelt tilfælde givet anledning til en pressemeddelelse.

Måske synes vore aktiviteter ikke af så meget. Det gør heller ikke noget. Det vigtigste er det, der foregår i vore sogne og menigheder. Det er der, kirken er, og kristenlivet skal leves. Det er der, skellet skal sættes mellem sandhedens Ånd og vildfarelsens ånd.

Olav Fog

BISKOPPELIG LYKKE

IKRISTELIGT Dagblads Teologisk Forum nr. 2/1987 har den tidligere Viborg-biskop Johannes W. Jacobsen skrevet et langt »tilbageblik» over sit liv, sine studier og sin gerning. Sjældent har en avisartikel sat så mange tanker i bevægelse hos mig som denne. Personligt har jeg faktisk ikke kendt ham; men vi har studeret og været præster i næsten samme tidsrum og har mødt de samme åndelige strømninger. Ja, det meste af det, som Jacobsen omtaler i sin artikel, har jeg selv på en eller anden måde været knyttet til eller optaget af: Teologisk Oratorium, Kristelig akademisk Forening, Dansk Samling, Københavns Kirkesag, de svenske kirketanker, Grundtvigs »Kirkens Gienmæle» samt hans folkelige syn udtrykt i ordene »menneske først og kristen så», liturgi og gudstjeneste og meget andet. Jeg har også altid regnet med, at vi stod på samme side af midten i Folkekirken.

Når denne artikel ikke er det mindste polemisk – svarende til det stilfærdige og sympatiske menneske, han er – kan det synes mærkeligt, at den har virket så voldsomt udfordrende på mig. Men det begyndte allerede med disse ord i det indledende afsnit: »Man skulle være ualmindelig søvnig og utaknemmelig, om man ikke priste sig lykkelig over at have levet, studeret og været præst med fortsatte studier just i denne tid».

Christian Bartholdy ironiserede ofte over, at når gode mænd først var blevet biskopper, blev de gerne så optimistiske og tilfredse med tilstandene i Folkekirken. På en måde er det nu ikke så mærkeligt, for den Folkekirke, der har valgt mig til biskop/provst, kan det da ikke være helt galt fat med! – Måske var det i forbindelse med min egen pensionering

som 68-årig, at jeg kom til at lægge mærke til forskellige gejstliges alder ved deres afgang, og det gav et resultat, der passede godt med Bartholdys bemærkninger. Det viser sig, at så godt som alle bisper og provster bliver siddende, til de er 70 år; noget lignende gælder præster i andre større embeder. Derimod den »menige hær» af præster og ikke mindst landsbypræster tager ofte deres afsked tidligere. Jo »højere oppe» man er og for en stor del beskæftiget med administration og andre adspredelser, desto lettere synes man at kunne undgå at tænke på Folkekirkens nød og på Guds riges tilstand i vort folk, og jo mindre udslidt af gerningen bliver man.

Når jeg ser tilbage på mit præsteliv, er det min overbevisning og mit vidnesbyrd, at der sikkert ikke findes nogen rigere gerning end den at være præst. Men jeg må alligevel høre til dem, som af Jacobsen bedømmes som »ualmindelig søvnige og utaknemmelige», for jeg kan bestemt ikke »prise mig lykkelig over at have levet og været præst just i denne tid». Jeg kan gå med til at tale om en rig studentertid og spændende præsteår under besættelsen og de første efterkrigsår, men ellers? Jeg har læst Jacobsens artikel igennem flere gange, og hver gang sidder jeg tilbage med en hel stribe af spørgsmål. Den er yderst velskrevet og interessant; på en måde er alt, hvad der står, ikke egentlig forkert; med samtidigt synes det alltså at svæve oppe i luften i en underlig uvirkelighedens verden. Jeg havde alligevel ikke troet, at biskopper kunne svæve så højt oppe!

Hvordan kan man være lykkelig over at have været præst »just i denne tid», hvor kirkegangen sikkert må være gået tilbage med tre fjerdedele? Lykkelig

over at have været præst »just i denne tid», hvor dåbsprocenten for alvor er raset ned – visse steder til under 50%. Selv Kristeligt Dagblad har dog set situationens alvor så meget i øjnene, så man nu også spørger bispekandidaterne, om de mener, at der kan være en folkekirke, når dåbstallet generelt kommer under dette skæringspunkt. For konfirmandtallet kan da ikke undgå også at gå ned i takt med dåbstallet – som i Sverige.

Hvordan kan man være lykkelig over at have været præst »just i denne tid», hvor det højt berømte »lutherske præstehjem» er ved at blive en saga blot – eller en vittighed? Ja, hvor det monogame ægteskab er på vej mod at blive op hævet – også for utallige præster? En tid, hvor præster kan have en elskerinde boende i præstegården, og det gør ikke noget; man kan få høje embeder og blive dekoreret af dronningen alligevel. Hvordan er det muligt at være en lykkelig præst – eller biskop – »just i denne tid», hvor den groveste rationalisme er vendt tilbage på prædikestolene og kan aflæses i kirkeblade og aviser, så ord som »legender» og »myter» flyger i luften, ikke mindst ved de kirkelige højtider?

Alt dette kan en dansk biskop da ikke være uvidende om – og da endnu mindre en, der som Jacobsen netop omtaler »tidens strømninger» og de »udfordringer», vores »bevægede» tid har bragt ham. Til disse »strømninger» hører jo også den frie abort med dens mere end 20.000 fosterdrab om året, den frie porno og den frie sex helt ned til skolealderen – samt den mangedobling af alle former for vold, som han og jeg er fælles om at se for vore øjne. Det sidste nye er et biskoppeligt flertals accept af praktiserende homoseksuelle præster! – Hvilken sky har biskop Jacobsen svævet på, siden han kan bruge ordet »lykkelig» i forbindelse med »just denne tid»? Eller er det os andre, der foruden at være »søvnige og utaknemmelige» også er vantro, når vi stillet over for alt dette gang på gang kan opleve, at »gråden vil kvæle røsten», som Grundtvig udtrykker det?

Og så bruger Jacobsen midt i al sin »lykke» endda ordet »anfægtelse», jeg ved ikke, hvor mange gange! Selv dette tunge ord synes tømt for et reelt indhold, så det blot svæver over vandene som et fint teologisk modeord.

Ja, det var blot nogle af de associationer, som ordene »lykkelig» og »just i denne tid» i artiklens korte indledningsafsnit kunne bringe. Men ordet »lykkelig» forekommer også helt meningsløst i forbindelse med Jacobsens omtale af mange af de institutioner, han har virket i. Han nævner, at han har været sekretær i Kristelig akademisk Forening, men antyder ikke nogen sorg over, at denne forening i dag er død og borte på grund af modernistisk teologi i dens forskellige former. – Han har nogle pæne betragtninger om diakoni i forbindelse med, at han engang var forstander på Diakonissestiftelsen; men der er ikke antydning af bekymring over, at denne skønne institution i dag nærmest er døende, fordi kaldet til gerningen næsten ikke høres og følges mere. Han nævner også, at han har været i bestyrelsen for Københavns Kirkefond, men antyder ikke den mindste sorg over, at det »størværk» i dansk kirkeliv i dag næsten kun eksisterer som en »rådgivende byggekomite»!

Jacobsens bekymringsløse omtale af disse institutioner fik mig til at finde en kronik frem, der stod i Kristeligt Dagblad 27. april 1962 med overskriften: »Modernismens sejrsgang i den danske kirke». Her advarede jeg netop disse områder af Guds riges virksomhed i vort folk; det er helt uhyggeligt at se, at det gik nøjagtigt, som jeg spåede. Det blev til en »krig» omkring Kirkefondet, der varede flere måneder og med flere deltagere. Årsagen var, at dets ledelse var begyndt at trøste sig med de Morten Pontoppidan'ske kirketanker, den nye folkekirkelighed, der nu også skulle kunne gælde hovedstaden med måske 1-2% kirkegang. I debatten appellerede jeg netop til bestyrelsens teologer, hvortil hørte Johannes W. Jacobsen. Han reage-

rede ikke dengang — og blev da også biskop!

Ja, det er næsten utroligt, hvordan han kan nævne det ene område efter det andet uden at sætte det i den mindste forbindelse med den virkelighed, vi står i. Han nævner inspirationen fra de såkaldte »svenske kirketanker», men antyder ikke, at disse tanker nærmest blev kvalt af den altdominerende folkekirke-theologi — eller -ideologi. Han fortæller om den glæde, som gentagen læsning af Grundtvigs skrift »Kirkens Gienmæle» har givet ham; men det synes ikke at have strejft ham, at dette »Gienmæle» netop skulle lyde ind i Folkekirken i dag. Sådan har højkirkelige altid læst dette skrift og følt dets brændende aktualitet.

Han omtaler endda de berømte ord i dette skrift om »eksegeternes pavedømme»; men heller ikke det får den mindste jordforbindelse. Det synes ikke at have strejft ham, at det netop er dette »pavedømme», der demonstreres på prædikestolene i dag, når præster dekretterer, at »dette er en legende», eller »det kan Jesus ikke have sagt». Ja, han synes ikke at have drømt om, at udtrykket aktualiseres i allerhøjeste grad netop hos et par af dem, han så kønt kalder »mine kammerater» i liturgikommissionen: professorerne Lindhardt og Hyldahl. Denne anvendelse af udtrykket brugte jeg selv i en kronik i Kristeligt Dagblad 12. december 1974 med overskriften: »Skal julen afskaffes?». Her var der citater netop af disse to personer, hvor de i deres pavelige ufejlbarlighed fastslog, at Ny Testamentets juleberetninger kun er legender. — Igen må spørgsmålet lyde: Hvordan være lykkelig over at have levet og været præst »just i denne tid»? Endda når man har været direkte impliceret i en række institutioner, der netop faldt i ruiner i denne tid!

Er det virkelig den samme kirke, vi har levet og virket i? Er man så isoleret deroppe på højderne i Folkekirken, hvor Jacobsen har færdedes, så man er helt uden for virkeligheden? Eller er det blot

mig, der er en ukristelig sortseer? Nej, jeg kan godt takke Gud, fordi »vi må leve i denne salige tid», hvor Guds evangelium endnu kan høres og modtages. Jeg kan stadig synge: »Øjne, I er lykkelige, I som ser Guds Søn på jord». Det er en lykke at opleve, at Gud stadig kan skabe troen i nye mennesker. Det var en lykke, at Gud oprejste et KFS, da den gamle kristne gymnasiast- og studenterbevægelse faldt i ruiner. Det var et Guds tegn, at frugten af modernismen med dens angreb på Bibel og bekendelse så hurtigt viste sig — og at han derefter skænkede vor kirke et Menighedsfakultet og et Bibelinstitut. Det er en lykke sammen med et smertende realistisk syn på Folkekirken at få skænket det syn, som Grundtvig fik i sin tids rationalisme — synet af »den ene, hellige, katolske (almindelige) og apostolske kirke». Det er en lykke sammen med en voksende hjemløshed og fremmedgørelse i den nuværende Folkekirke at erkende fællesskabet med den sande kirke ud over landets grænser. En lykke at trøste sig med, at selv om der knapt er een af Folkekirkens biskopper, man orker at lytte til, så er der titusindvis af andre biskopper i Guds hellige kirke.

At prise mig lykkelig over at have »levet just i denne tid» — især de sidste ca. 30 år, formår jeg ikke. Men derfor kan jeg godt tale om præstetjenestens rigdom. Da jeg blev indsat i mit første embede som sognepræst, citerede provsten disse ord fra Psalme 73: »At leve Gud nær er min lykke». Jo, de ord gælder virkelig også »just i denne tid»; men næsten alt, hvad Jacobsen nævner i sin artikel, giver mig smertelige associationer. Det er næsten utroligt, at to præster, der har gennemlevet den samme tid i det samme land, kan se så forskelligt på næsten alt. Er det virkelig så farligt at blive biskop i den danske Folkekirke?

I Præsteforeningens Blad var der i slutningen af 1946 og lidt ind i 1947 en debat mellem redaktøren, pastor Paul Nedergaard og provst Helweg-Larsen om kirkegangens størrelse i København.

Nedergaard havde på den ene side svært ved at tro en beregning, der viste, at kirkegangen i 1893 var helt oppe på 7%, og på den anden side, at den nu skulle være så lav, at der var tale om en halvering i løbet af ca. 50 år. Helweg-Larsen fastholdt sit realistiske syn og sluttede debatten med disse ord: »Jeg ved godt, at kraften i Guds kirke ikke kan måles i tal. Den kan langt snarere måles i evnen

til at forfærdes. Gud give os den tilbage!»

Disse ord, skrevet af en provst i 1947 har jeg aldrig kunnet glemme. Om de 40 frafaldets år, der er gået siden, skriver en biskop i dag, at »man må prise sig lykkelig over at have levet og været præst just i denne tid».

Poul Ulsdal

NIELS STEENSENS VEJE

DET som karakteriserer de store personligheder i menneskehedens historie er, at deres indsats ikke blot var på et givet tidspunkt, men at deres karisme bevarer en stadig prægnans. Indflydelsen kan variere ligesom aktualiteten, men som i Niels Steensens tilfælde kan den historiske udvikling medføre, at disse menneskers indsats får nye perspektiver, måske større end da de levede. Niels Steensen kunne ikke forudse den biogenetiske udvikling og andre videnskabelige landvinninger, men han har alligevel noget at sige i den sammenhæng. Hans veje bevarer en stadig aktualitet.

Han fandt Gud.

Niels Steensen blev født i Klareboderne i København den 11. januar 1638. Hans far var guldsmed, og Niels havde rig lejlighed til at følge alle processerne, også de kemiske, på nært hold. Han gik i Vor Frue Skole og havde Ole Borch som lærer. Denne indførte ham i naturens undere og tog ham med på lærerige ture i skov og på mark. Som 18-årig begyndte Niels Steensen på Universitetet ved det naturvidenskabelige studium. Han havde Thomas Bartholin som lærer og sluttede et nært venskab med ham. Niels Steensen fortsatte sin studier ved Universitetet i Leyden, og som 23-årig erhvervede han sin doktorgrad med en bemærkelsesværdig afhandling om kirtlerne, hvis betydning de fleste forskere overså og ikke skænkede nogen interesse. I 1663 holdt Steensen sin berømte forelæsning om hjemmens anatomi i Paris. Året efter kom han til Firenze, hvor han blev ansat af Storhertug Ferdinand d. II, og der fulgte nogle meget frugtbare arbejdsår.

I 1667 blev Niels Steensen katolik, 8 år senere præst, og endelig blev han biskop først i Hannover og siden i Münster. — Steensen har altid været et modsigelsens tegn, — ved første øjekast, for-

di han afbrød en strålende videnskabelig karriere, hvad man ved første øjekast kunne opfatte som et tegn på, at tro og viden ikke kan forenes, og dernæst fordi han blev katolik. Begge dele er for mange uforståeligt.

Det er imidlertid karakteristisk for Steensens liv, at der er en bemærkelsesværdig enhed. Allerede som lille fandt han Gud, og der er således ikke tale om nogen pludselig konversion eller religiøs opdagelse. Der er vigtige etaper i hans liv, men de samme fundamentale temaer præger udviklingen. Lige fra de ganske unge år er han i stand til at undre sig, med et moderne udtryk kunne man kalde det en eksistenriel nysgerrighed, grundlaget for al kreativitet. Steensen går imidlertid et skridt videre, — han beundrer, hvilket vil sige, at han ser tingenes værdi i sig selv. Hver detalje har for ham sin betydning og sin plads i en sammenhæng. Han er ikke kun analytiker, men forstår eller søger at forstå selv den mindste plads i en større syntese. Beundringen fører til tilbedelsen. Hver enkelt skabning er udtryk for Guds omsorg og kærlighed, — er det guddommelige sprog til menneskene. Det kunne udtrykkes med ordene fra Brorsons salme: Op al den ting, som Gud har gjort — i vers 3: Det mindste græs jeg undrer på, i skove og i dale, hvor skulle jeg den visdom få om det kun ret at tale. (Hans Adolf Brorson 1694-1764).

Steensen bliver ved med at finde Gud hele sit liv, — han går fra den første spæde erkendelse til en stadig voksende fylde af tro. Han afbryder ikke sin videnskabelige løbebane, men fortsætter den. Han har forstået Skaberens sprog og går videre ad de veje han har opdaget, idet han stadig kommer Skaberen nærmere og arbejder med og i den guddommelige virkelighed. Steensen bevæger sig ind i Guds egen videnskab, ind i Hans plan for menneskene og får indsigt i de rige gaver, som er menneskene betroet i sa-

kramentet og i ordet. Frelsen fra sygdom og lidelse er vigtig, men endnu vigtigere er frelsen fra synd, således at mennesket bliver i stand til at åbne sig for Guds rige gaver i troen. Steensen er en utrættelig og kompromisløs naturforsker og bliver en ligeså kompromisløs hyrde for den lille flok, som bliver ham betroet. Han kan som præst virke streng, men det er kun fordi han ser Guds kærlighed så klart og forstår betydningen af den for menneskets udvikling.

Arbejdsmetoder.

Niels Steensens arbejdsmetoder var meget enkle. Mikroskopet eksisterede, men Steensen brugte sine øjne og skallen. Under dissektionen af et fårehoved ønskede han at følge karrenes vej omkring munden. Han brugte en sonde, som han førte ind ved øret. Pludselig mærkede han at sondens spids bevægede sig frit i et hulrum og ramte tænderne med en klirrende lyd. Steensens læremester Blasius påstod, at det var fordi sonden havde ødelagt karrene og derefter, at det var en af naturens tilfældigheder. I virkeligheden viste det sig at være en kanal, som førte fra ørespytkirtlen til munden.

Steensen accepterede ikke »naturens luner» som forklaring, han vidste, at alt indgik i en sammenhæng. Det var måske netop derfor, at han arbejdede så nænsomt og — med stor behændighed. Hans instrumenter var forholdsvis grove i forhold til undersøgelsesmaterialet, men Steensen forstod at bruge dem med for-sigtighed og omhu. Det var som om han lyttede med sine fingre.

Med et moderne udtryk kan man sige, at for Steensen har tingene henvisningskarakter. Røg viser hen til, at der er ild i noget, et vejskilt kan vise hen til en by, en vandpyt på gulvet kan være tegn på, at der er hul i taget. Tegnet har henvisningskarakter og er udtryk for noget. Enhver genstand er dels udtryk for sig selv, sin egen væren og eksistens, men er tillige udtryk for noget andet, og som

Niels Steensen
Efter maleri i Kirurgisk Akademi

regel på flere niveauer. Intet bliver til af sig selv, eksistensen skyldes noget andet og viser hen til dette andet. Et bord har en væren og en funktion i sig selv, — det tjener som underlag for tallerkner, knive og gaffler, men det er tillige udtryk for et menneskes eller nogle menneskers indsats. Der er nogle, som har fabrikeret bordet, og det er måske de samme, som har haft en idé med bordet. Det kan være en plade med fire ben, men det kan også være udformet efter en idé og et ønske om at lave noget smukt. Hvis bordet skal bevares bør det behandles i overensstemmelse med den idé, som ligger til grund for det. Bordet er udtryk for menneskers arbejde og kultur. Dette sidste begreb kommer af det latinske verbum colo, som betyder at dyrke. Begyndelsen til kultur var menneskets brug af redskaber til dyrkning af jorden. Senere kom kultur til at omfatte hele personens forhold til det skabte. Således er alt hvad mennesket har bearbejdet ud-

tryk for handlen, for en tankegang, en hensigt, — for relationer mellem personer og i sidste instans udtryk for Skabens kærlighed og rige gaver.

Udtrykket afspejler imidlertid også undertiden misbrug og ondskab, synden som er menneskets nej til Gud. Standser man ikke ved tingenes funktion, deres nytteværdi, men prøver at forstå, hvilken virkelighed de afspejler, får tingene tegnkarakter og bliver til sprog.

To forskere har hver på deres måde arbejdet med mening. Den ene er Franz From, som i en skelsættende disputats viste hvorledes mennesket i ethvert forløb prøver at forstå meningen, og hvis den ikke umiddelbart kan opfattes, lægger personen selv sin egen mening ind i forløbet. Uden mening er der ingen sammenhæng i oplevelserne og i de efterfølgende reaktioner. Den østrigske psykiater Victor Frankl opbyggede sin logoterapi på grundlag af de traumatiske oplevelser, han havde i tyske koncentrationslejre. For ham er det afgørende, at mennesket finder en mening i sin eksistens, og terapeutens opgave er at hjælpe sin patient med at finde frem til denne mening. Det er en betingelse for overlevelse.

For Niels Steensen er grundlaget for hans forskning det som udtrykkes af From og af Frankl, men han går endnu længere. Mange har ment, at Steensen havde usædvanlig gode øjne for at kunne foretage observationer, som man i dag bruger fine instrumenter til at konstatere. Det er imidlertid mere sandsynligt, at Steensen fordi han gik ud fra som givet, at der ikke er tilfældigheder i naturen, var overbevist om at der var en sammenhæng og en mening. Det var menneskets opgave at finde den, — at opdage det som Skaberen i sin visdom og kærlighed har betroet menneskene.

Steensens aktualitet i dag.

Den aktuelle udvikling har mennesket nået ved en analytisk holdning. De vi-

denskabelige metoder har muliggjort en stadig finere opsplitning, men i denne proces er syntesen gået tabt. Der mangler en balance i udviklingen, en sammenhæng, som gør det muligt at tage stilling til de mange etiske problemer, som stiller sig. Produktionen giver en forurening, der har skæbnsvangre følger for samfundet. Det er muligt at redde fostre på et meget tidligt tidspunkt af svangerskabet, men samtidig aborteres fostre i den samme alder. Man gør sig til herre over liv og død, men mangler et grundlag for en stillingtagen. Der produceres bjerge af fødevarer i den vestlige verden, mens millioner trues af hungerdøden andre steder i verden.

Udviklingen er kompliceret, men alligevel er løsningen enkel. Alt er skabt af hensyn til mennesket, og alt det skabte er godt. Det er budskabet i Bibelens skabelsesberetninger, selvom de er iklædt forskellige perioders sprog. Mennesket er i centrum og har en uendelig værdi, og alt det skabte er en gave. Derfor er mennesket ikke bestemt til at dominere, men til at modtage, at lytte, at forstå givens hensigt og mening. Det var dette som Steensen gjorde i al enkelthed, og det var derfor han ydede en så fremragende videnskabelig indsats. Han forstod, at mennesket er omgivet af Guds tale og kald gennem alt det skabte og det forunderlige, som møder sanserne og intelligensen. Det drejer sig om at tyde dette sprog.

Grundlaget for tydningen er ydmyghed, en fundamental beundring, en overbevisning om, at alt har en mening og indgår i en sammenhæng, hvor det er menneskets opgave at forstå og at udvikle det skabte i overensstemmelse med Skabers hensigt. Det er her at tilbedelsen er grundlæggende for enhver handling og for hele menneskets eksistens. Det er dette, som Niels Steensen forstår, og gør at han har en stadig aktualitet.

Jørgen Hviid

OLDKIRKENS NADVER- OG EUCHARISTIFEJRING, III

Præfation

DENNE gang gælder det om at komme på sporet af den oldkirkelige eucharistibøns præfation, hvorved sigtes til dens indledende takkende og lovprisende afsnit.

Først skal blikket rettes mod et par tidlige vidnesbyrd om taksigelser fremført under gudstjenesten, der i liturgi-historisk belysning må tolkes som forløbere for det, der i senere århundreder kom til at udgøre eucharistibønnens præfation.

Der lægges ud med de angivelser, som apologeten Justin Martyr (død ca. 165) har nedfældet i sin 1. Apologi kap. 65-67; et afsnit, hvori han summarisk underretter om forløbet dels af den eucharistifejring, som følger dåbshandlingen, dels af den almindelige søndagsgudstjeneste i sin menighed.

Først følger her et uddrag af skildringen af eucharistifejringen til ære for de nydøbte:

På indstændig vis forretter vi fælles forbønner såvel for os selv som for den, der er blevet oplyst (den nydøbte), og for alle andre på ethvert sted, at vi, der har lært sandheden at kende, må agtes værdige til også ved gerninger at kunne findes som gode forvaltere og vogtere af anordningerne, så vi reddes til evig frelse.

Når vi har sluttet forbønnerne, hilser vi hverandre med et kys. Herpå bringes der brød og et bæger med vand og blandingsdrik frem for brødrenes forstander, og efter at have modtaget dette, opsender han lov og pris til alle tings Fader gennem Sønnens navn og gennem Helligånden samt forretter en omfattende taksigelse for, at vi af Ham er agtet værdige hertil. Når han har tilendebragt forbønnerne og taksigelsen, giver hver en-

kelt tilstedeværende sit bifald ved at sige: »Amen». På det hebraiske sprog betyder »Amen»: »det ske» (65,1-4).

Ifølge Justins vidnesbyrd forrettes selvsamme eucharistiske ceremoniel under søndagsgudstjenesten, hvorom han bl.a. beretter følgende:

Og på den såkaldte »solens dag» (= Herrens dag, søndagen) foregår en sammenkomst af alle, om de så er bosiddende i byer eller på landet, på det faste mødested, og da oplæses apostlenes erindringer eller profeternes optegnelser, så længe tiden tillader. Når derpå oplæseren har sluttet, fremfører forstanderen ved en tale formaning og opfordring om efterligning af disse fortrinligheder. Derefter rejser vi os alle tilsammen og opsender bønner, og — som tidligere omtalt — når vi har afsluttet vor bøn, bringes der brød og vin og vand frem, hvorpå forstanderen opsender forbønner såvel som taksigelser i det omfang, han har formåen dertil. Og folket giver sit bifald ved at sige: »Amen» (67,3-5).

Man lægger mærke til, at Justin begge gange fremhæver de forsamledes bifaldende »Amen», hvormed tilkendegives, at taksigelsen er fremsagt ud af hele menighedens hjerte.

Hvad nu indholdet af denne til nadveren knyttede takkebøn angår, så giver Justin også et stikordsagtigt referat heraf, nemlig i følgende passage fra skriftet 'Dialog med Jøden Tryfon' kap. 41:

Og hvedemelsofferet (3. Mos. 14,10), hvilket det er blevet anbefalet at bringe frem til bedste for dem, der er blevet rensede for spedalskhed, var forbillede for eucharistiens brød, hvilket Herren Jesus Kristus anbefalede at forrette til

ihukommelse af den lidelse, han led til bedste for menneskesjælenes renselse fra al ondskab, for at vi på samme tid såvel skulle takke Gud for, at Han for menneskets skyld har skabt verden med samt alt, hvad den rummer, som for, at Han har befriet os fra sletheden, hvori vi var stedt, og har nedstyrtet »magtudøverne» og »myndighederne» i kraft af fuldstændig tilintetgørelse derved, at Han i henhold til sin egen viljesafgørelse lod sig underkaste lidelse (*Dial. 41,1*).

Af disse optegnelser fremgår, at Gud i eucharistibønnen såvel takkes for at have skabt verden som for, at Han formået sin inkarnation har bevirket menneskeheds frelse fra ondskabens magt.

Ved en nærmere granskning af teksten i I Apol. 65 kan der formentlig også hentes oplysning om eucharistibønnens indhold heri. Vendingen »af Ham er vi agtet værdige hertil» skal sikkert forstås i lyset af den tilsvarende vending i angivelserne vedrørende kirkebønnen, der ifølge skildringen forrettes forud for eucharistifejringen. Hvis det sidste »agter værdig til» således viser tilbage til det første, da ses, at der i eucharistibønnen indgår tak for at være agtet værdige til det kristne liv i det hele taget, hvilket atter følger af først »at have lært sandheden at kende».

Drejer det sig nu om et fyldigere vidnesbyrd om præfationens indhold i kirkens første århundreder, da findes et sådant først i Hippolyts Kirkeordning (*»Traditio apostolica»*) fra omkring år 215. Dette skrift er den ældste for eftertiden bevarede liturgiske kilde, som gengiver en hel eucharistibøn i en form, der nærmer sig den klassiske.

Indenfor Kirkeordningens tekstmæssige sammenhæng er denne eucharistibøn anført i forbindelse med anvisningerne for bispevielsen, og følger umiddelbart efter den dertil hørende konsekrationbøn. Kirkeordningens tekst fortsætter herpå som følger (kap. 4), hvorved tillige en linie bagud til de foregående citater bliver erkendelig:

Når han så er blevet (indviet til) biskop, skal alle give ham fred(s-kysset), idet de hilser ham, fordi han er blevet gjort værdig (hertil).

Derpå skal så diakonerne overbringe ham gaverne/ofringerne, og han skal lægge hænderne derpå sammen med alle presbyterne og udtale idet han fremfører taksigelsen:

Herren (er) med jer!

Og alle skal svare:

Og med din ånd.

(Vend) hjerterne opad!

Vi har (dem) hos Herren.

Lad os takke Herren!

(Det er) værdigt og ret.

Og så skal han fortsætte således:

Vi takker dig, Gud,
ved din elskede tjener Jesus Kristus,
hvem du i de sidste tider har sendt os
som frelser og forløser og din viljes
sendebud;
han, som er dit Ord – uadskillelig (fra
dig) –,
ved hvem du har skabt alle ting, og
hvormed der er beredt dig velbehag;
du sendte ham fra himlen ind i jomfruens
moderskød,
og efter at have været båret i hendes
liv inkarneredes han,
og viste sig at være din Søn –
født af helligånden og en jomfru;
han, som for at fuldbyrde din vilje
og vinde dig et helligt folk,
udstrakte hænderne, da han led,
for at han kunne udfri dem fra lidelsen,
som er kommet til tro på dig;
han, som da han udleveredes til frivillig
lidelse
for at ophæve døden
og bryde djævelens lænker
og nedtræde helvede
og oplyse de retfærdige
og drage grænsen
og åbenbare opstandelsen
idet han tog brødet og takkede dig
sagde:
Tag og spis,
dette er mit legeme, som skal brydes
for jer.
Ligeledes bægeret, idet han sagde:

Dette er mit blod, som er udgydt for jer.

Når I forretter dette, forretter I ihukommelsen af mig.

Idet vi således ihukommer hans død og opstandelse, overbringer/ofrer vi dig brød og denne kalk, idet vi siger dig tak, fordi.... (o.s.v.)

Såvidt præfationen til eucharistibønnen i Hippolyts Kirkeordning. I tilknytning til anvisningerne for de kirkelige indvielsesceremonier pålægger Kirkeordningen biskoppen at fremføre taksigelsen ifølge de givne forskrifter. Imidlertid følger straks en kommentar om, hvorledes dette krav nærmere er at forstå (kap. 9 (10)):

Dog er det ikke nødvendigt, at han i taksigelsen til Gud fremfører de selvsamme ord, som vi har foreskrevet – som om han skulle bestræbe sig på at fremsige dem udenad –; i stedet skal enhver bede svarende til sin formåen (dertil). Hvis nogen formår at bede en reglementeret

bøn af et vist omfang i ophøjet sprog, da er det godt. Dersom han dog, når han beder, kun fremfører en begrænse (d.v. s. optegnet) bøn, må ingen hindre ham (deri); hvis blot han fremfører sin bøn ud af sund rettroenhed.

Hvad hermed er bragt til udtryk, svarer ganske til Justins oplysning om, at »forstanderen opsender forbønner såvel som taksigelser i det omfang, han har formåen dertil» (i Apol. 67,5), samt til pålægget i Did. 10,7 om, at »profeterne skal I tillade at foredrage eucharistibønnen i den længde, som de selv agter».

Af de nys gengivne passager fra Hippolyts Kirkeordning viser den første, at eucharistibønnens præfation – udover den indledende taksigelse til Gud fremført gennem Hans »elskede tjener Jesus Kristus» – som sit væsentligste indhold har en højtidelig, ihukommende optælling af de enestående begivenheder, hvorved frelsen i Jesus Kristus er bragt i stand. Handlende subjekt i de nævnte begivenheder er både Gud og Kristus; så-

Vægmalerifrise fra omkring år 240 i et af de seks såkaldte »Sakramentskapeller» i Callixtus-Katakomben i Rom (kammer A,3). Den midterste scene viser et måltidsselskab. Syv personer er lejret omkring en C-formet hynde og har foran sig dels to fade med hver en fisk, dels i alt otte brødkurve. Herved leder motivet tankerne hen på Jesu bispisningsunder, der atter tolkedes som et forbillede på kirkens eucharistifejring. Scenen til højre herfor viser en mand og en dreng med hænderne hævet i bedestilling (altså i den såkaldte orans-position). Ved siden af disse ses en vædder og et brændeknippe. Motivet viser sig således at fremstille Isaks ofring – eller rettene sagt denne begivenheds lykkelige udgang. De løftede hænder angiver altså, at Gud takkes og lovprises for at have udfriet Isak fra døden. Scenen lader sig herefter forstå som en billedlig fremstilling af den tolkning af Isak, som allerede kommer til udtryk Hb. 11,17-19: »I tro bragte Abraham Isak som offer, ..., thi han regnede med, at Gud har magt til endog at vække fra de døde; og derfra fik han ham jo også forbilledigt tilbage» (som forbillede på Kristi opstandelse 1. Mos. 22,12). Vedrørende scenen til venstre se næste illustration.

ledes har Gud ved Kristus som det evige Guds-Ord skabt verden, mens Kristus som menneske har udvirket frelsen og forløsningen.

En ejendommelig detalje er, at beretningen om Jesu indstiftelse af nadveren er indføjet i præfationsteksten; altså ikke udgør et selvstændigt afsnit indenfor

den samlede eucharistibøn, som det bliver tilfældet i århundrederne derefter. I stedet omtales nadverens indstiftelse som en frelsesbegivenhed på linie med de øvrige anførte, hvilket så atter indebærer, at Jesu tydeord til brødet og kalcken blot har refererende, citat-agtig karakter. Dette skal forstås som stående i

Venstre side fra forrige illustration. En mand klædt i tunika og pallium lægger sine hænder på en fisk og et brød, der er anbragt på et trebenet bord. Dette har givet motivet titelen »impositio manum» (håndspåleggelse). Til højre herfor ses en tilsløret kvinde klædt i tunika med begge hænder hævet i bedestilling (orans). Det trebenede bord tolkes af nogle som et alter af den type, som det brugtes i kirkens første århundreder. Viser scenen da biskoppen under eucharistifejringen, og er den kvindelige orant en symbolsk fremstilling af eucharistibønnen? At der ved måltidsfejringene gjordes brug af et trebenet bord bekræftes af nogle måltidsbilleder i Macellino e Pietro-Katakomben, hvoraf et gengives nedenfor.

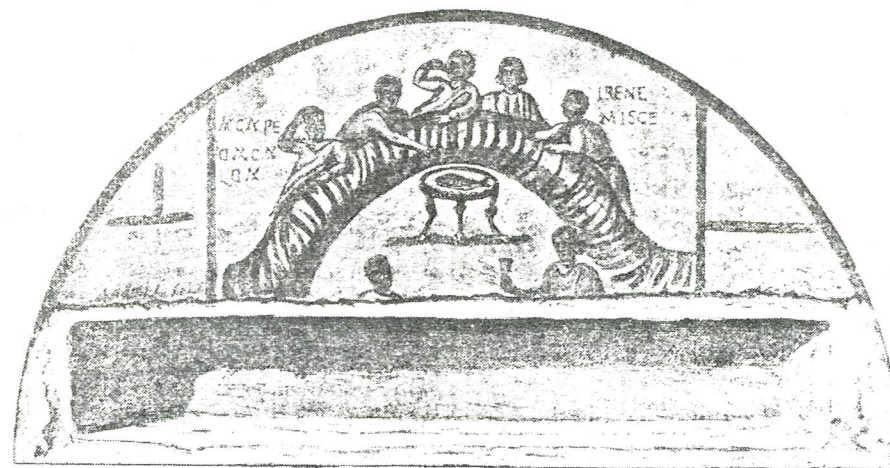
kontrast til nadver- eller eucharistibønnen i sin klassiske, vesterlandske skikkelse, der fastlagdes i de efterfølgende århundreder, hvor indstiftelsesberetningen i det hele taget og tydeordene i særdeleshed fremstår som den centrale konsekrationsformel, hvorom al opmærksomhed samler sig.

Skal herpå væsen og karakter af den til nadveren knyttede taksigelsesbøn klarlægges, da viser det sig at være lærerigt med nogle bemærkninger vedrørende de forestillinger, som knytter sig til det hebraiske og græske ord for 'tak'.

I Det gamle Testamente bruges verbet »at takke» stort set altid i forbindelse med en takkebøn rettet mod Gud. Således forekommer »at takke» et betragteligt antal gange i følgende sætning: »Jeg vil (29 gange)/vi vil (5 gange) takke HERREN». I Psalmerne udtales med denne sætning dels taksigelses- eller lovprisningsløftet ved slutningen af den enkeltes klage, dels *bebudes* hermed den påfølgende takkende lovprisning ved indledningen til den berettende eller ihukommende takkepsalme. Altid er denne sætning imidlertid foranlediget af Guds indgriben eller velgerning overfor

det takkende subjekt, som dette enten allerede har erfaret (f.eks. Ps. 118,21: »Jeg vil takke dig, thi du bønhørte mig, og du blev mig til frelse») eller som med bestemthed vil indtræffe (f.eks. Ps. 42,6.12; 43,4.5).

Dette lader sig illustrere instruktivt ved hjælp af følgende passage, hvor den anførte sætning undtagelsesvist har fundet nedslag udenfor Psalmerne, nemlig 1. Mos. 29,35: Efter at være nedkommet med sin fjerde søn lyder det begejstret fra Leas mund: »Fra nu af vil jeg takke HERREN» (DO har »prise») – af hvilken grund drengen får navnet Juda (på hebr. ordspil med verbet »jeg takker»). Dette lovprisningsløfte er Leas spontane reaktion på en hændelse, der kan afstedkomme, at Jakob ikke længere nærer ringeagt for hende. Judas fødsel har endt hendes kummer, og med »fra nu af» tilkendegives, at den glædelige henvendthed mod HERREN vil kendetegne hendes liv fremover. Denne brug af »at takke» findes bl.a. følgende steder i Psalmerne: Ps. 7,18; 9,2; 28,7; 30,13; 35,18; 52,11; 56,13; 57,10; 69,31; 86,12; 108,4; 109,30; 111,1; 118,19.21.28; 119,7; 139,14; endvidere

Vægmaleri fra slutningen af 200-tallet i Marcellino e Pietro-Katakomben i Rom (kammer 50). Måltidsscene. Fem personer er lejret omkring en C-formet hynde og rækker frem mod en fisk på et trebenet bord. I forgrunden to tjenende skikkelser.

Es. 12,1.

Karakteristisk for dette løfte om lovprisende tak som reaktion på Guds reddende, bønørende eller befriende indgriben er, at det er et enkelt menneskes spontane impuls eller afgørelse.

For at sætte taksigelsen i relief kan desuden nævnes, at mens det hebraiske verbum for taksigelse (*jd̄h*) som vist primært lyder som svar på en handling eller akt, altså er foranlediget af en engangsforeteelse, så er verbet for lovprisning eller jubel (*hll*) — der ligger til grund for udråbet »Halleluja«) fortrinsvis reaktion på en egenskab, værensform eller tilstand. Hertil svarer, at taksigelsen fortrinsvis er knyttet til den ihukommende og berettende, jubelen og lovprisningen derimod til den mere alment skildrende og beskrivende form for lovprisning af Gud; det vil sige til henholdsvis takkesalmerne og hymnerne.

Herefter er tiden inde til at sætte det græske ord for »taksigelse« (*eucharistia*) under debat.

I første omgang betyder verbet *eucharistein* »at vise gunst mod nogen« (»gunst, nåde« = *charis* med grundbetydningen »det glædende« eller »det velbehagelige«). Hvad angår den pågældende, hvem denne gunst vederfares, så kommer det til betydningen »at forholde sig som begunstiget«; da denne endvidere er pligtig at anerkende og på symbolsk vis at kvittere for denne gunstbevisning, får verbet *eucharistein* sluttelig betydningen »at være taknemmelig, at føle sig pligtig til tak, at sige tak«. Tilsvarende får substantivet betydningen »taknemmeligt sindelag, taknemmelighed, taksigelse«. Således forstået har taksigelsen altid en erfaret velgerning som forudsætning og sker selv som reaktion herpå.

Fra romersk-katolsk hold gøres endvidere gældende, at *eucharistein/eucharistia* i responsorisk betydning på mere objektiverende vis end det danske »tak« formår at fremstille genstanden for takken, nemlig den erfarede nådesbevisning. Derudover skulle disse udtryk ifølge kirkefædrenes vidnesbyrd (repræsen-

tatorisk) fremhæve den objektive nådegave og dertil udtale dens genfremsættelse i kraft af en responsorisk menneskelig akt.

Denne udlægning af taksigelsen er ganske vist ikke lige oplagt alle steder, hvor udtrykket forekommer i Det nye Testamente, men Kol. 1,12-14, hvorom der bliver tale nedenfor, er dog et ret tydeligt eksempel.

I Det gamle og Det nye Testamente svarer det at takke ikke indholdsmæssigt uden videre til, hvad der i de moderne sprog, men til dels også i antikkens profan-græsk, forstås under »at takke«. I disse sprog tjener takken primært som artikulation for den indre taknemmelighedsfølelse; det afgørende er altså det taknemmelige sindelag, noget, som mennesket har i sig eller hos sig. Denne forståelse og anvendelse af takken forudsætter et vist stadi i individualismens udviklingsproces. Er mennesket blevet et uafhængigt individ, har det til stadighed brug for at forsikre sig overfor fællesskabet ved at udtrykke og modtage tak. Takken er altså delvist blevet en pligt. I Det gamle Testamente er takken som udtryk for en indre følelse endnu helt omsluttet af lovprisningen. For individualismens gennembrud var sindelaget kun til i og med, at det ytre sig på håndgribelig vis. I den spontane lovprisning er den lovprisende således fuldt og helt henvendt mod den, han lovpriser; dette sker i en sætning, hvori den lovpriste er subjekt: »Du har gjort/bønhørt/reddet«. I takken derimod er det den takkende, der betakker sig; først og fremmest ved at udtale vendingen »jeg takker dig«, eller forkortet: »tak«. Til lovprisningen hører endvidere et forum; d.v.s. den lyder i en skare af tilhørere. Heri er begrundet, at lovprisningen af Gud også kan udtrykkes i 3. person uden af den grund at være mindre mod Gud henvendt tale.

Sammenfattende kan herefter siges, at overfor Gud bliver begrebet taknemmelighed, men også det at takke misforståeligt, hvor det er adskilt fra begrebet

lovprisning. Med det bibelske udtryk for taksigelse er aldrig ment sådan noget som et sindelag eller en taknemmelighedsfølelse; hvor en bedende i Psalmerne siger: »jeg vil takke HERREN ...«, der mener han ikke: »jeg vil være Gud taknemmelig«, derimod: »jeg vil svare Ham som følge af Hans velgerning mod mig«.

Det ihukommende og berettende moment udgør her et konstitutivt element, hvilket hænger sammen med, at den takkende forstår sin konkrete eksistens ud fra Guds nådige styrelse.

Den hermed givne karakteristisk af den bibelske taksigelse er ligeledes dækkende for den taksigelse, som liturgen fremfører i forbindelse med eucharistifejringen.

Til slut følger en kort drøftelse af indholdet af de gengivne eucharistiske tekster. Her inddrages også afsnittet Kol. 1, 12-24, hvor Paulus' forbøn til bedste for brevets adressater 1,9 ff kulminerer i ønsket om, at de med glæde må istemme den taksigelse, der rettelig tilkommer Gud, Faderen.

Et arkaisk træk ved den af Hippolyt gengivne eucharistibøn er dens ligefremme åbning med »Vi takker dig, Gud«, som det næsten enslydende er bevidnet Did. 9,2,3; 10,2,a.4 (se Re-formatio 1/1987, s. 5) og formentlig også har gengået Kol. 1,12. Disse indledningsord står i kontrast til den stærkt udvidede indgangsformel, som er kendetegnende for de efterfølgende århundreders præfationer (se nedenfor). Dernæst benævnes Jesus Kristus »tjener« ligesom i Didaké kap. 9 f. Udover at være »frelser«, tituleres han også som »forløser«, hvilket indholdsmæssigt modsvarer af udtydningen af Sønnen som forløsningens sted Kol. 1,14. Endvidere tales om Kristi beredelse af et helligt folk ved, at de, som har fæstet lid til Gud, »udfries« fra lidelse. På linie hermed ligger talen i Kol. 1,13 om, at Gud, Faderen, »friede os ud af mørkets magt og førte os over i sin elskede Sønns kongerige«. Hertil kommer, at Kristus ved sin frivillige passion bryder djævelens lænker, nedtræder helve-

de og åbenbarer opstandelsen, hvilket svarer til triumfen over de tyranniske fordærvmagter Justin Dial. 41 (jfr. Kol. 2,15 og 1. Kor. 15,24). Heri har også de retfærdiges oplysning sit udspring, hvilket minder om delagtiggørelsen i de helliges arelød i lyset Kol. 1,12. Justin. I Apol. 65,1 kaldes den nydøbte ligefrem »den oplyste«. Desuden er Guds skabelse nævnt, hvortil der også refereres Justin Dial. 41 og Did. 10,3.

Det fælles tema for alle de her omtalte eucharistiske tekster er den takkende og lovprisende ihukommelse af den ved Kristus realiserede frelse. Måske er det hertil der hentydes i opfordringen Hb. 13,15: »Lad os da ved ham altid bringe Gud lovprisningsoffer, det er: frugt af læber, som bekender hans navn«. Denne koncentration om Kristi forløsningsværk i en mangfoldighed af billeder levede videre i de følgende århundreders præfationer.

Af de gengivne tekster fremgik endvidere, at taksigelsen fremførtes ekstemporalt, altså af liturgen blev formuleret frit indenfor en fastlagt ramme. Da gudstjenesteliturgen i løbet af de efterfølgende århundreder kodificeredes i messebøger, såkaldte Sakramentarer, satte denne praksis sig det spor, at præfationen på kirkeårets søndage, højtider og helgenfester forblev variabel — i modsætning til messens »Canon«, altså dens hoveddel med indstiftelsesordene, hvis ordlyd lå fast.

I de ældste kodificerede præfations-tekster er takken for skabelsen og frelsen i Kristus fortsat det centrale tema. Disse kunne antage et betragteligt omfang og være affattet i et prægtigt billedsprog. Efterhånden rykkede dog det særlige højtidstema eller den fejrede helgens vita stadig mere i forgrunden. Da det med tiden også blev mindre ånder, som i staden Rom forfattede præfationerne, blev de også ad denne vej indholdsmæssigt fattigere. Således sank de i mange tilfælde ned til at blive forbønner eller en slags prædiken eller endog polemik mod modstandere.

I dette perspektiv er det derfor forståeligt, at Pave Gregor den Store (590-604) kun optog 10 helligdagspræfationer i den messebog, han sammenstillede til brug for de dage, han selv (eller en stedfortræder) plejede at holde stationsgudstjeneste (Sacramentarium Gregorianum). De øvrige liturgiske dage fik blot foreskrevet den såkaldte »normalpræfation«, der lyder således:

Det er i sandhed værdigt og ret, rigtigt og frelsebringende, at vi altid og alle vegne takker dig, hellige Herre, almægtige Fader, evige Gud, ved Kristus, vor Herre.

Ved ham lover englene din Majestæt, herredømmerne tilbeder den, magterne skælver for den, himlene og himlenes kræfter samt de salige Serafer i fælles jubel forherliger den. Med hvem vi beder dig også at byde vore stemmer at forenes, idet vi med ydmyg bekendelse siger: Hellig, Hellig, Hellig.

I løbet af de næste ca. 200 år blev Pave Gregors messebog indført i de fleste regioner indenfor den vesterlandske kristenhed. Herved blev de lokale messebøger gradvist fortrængt med det resultat,

at også disses righoldige skat af præfationer gik ud af brug. Først med gennemførelsen af Andet Vaticanakoncil 1962-65 rådedes i nogen grad bod herpå.

En medvirkende årsag til præfationens forfald var, at det trefoldige »Sanc-tus« indførtes i Rom omkring år 400. Dette medførte, at eucharistibønnen blev afbrudt i sit tekstmæssige forløb, hvorefter præfationen kom til at stå løst fra messens »Canon«. En følge heraf blev, at opmærksomheden nu primært rettedes mod messens »Canon« med indstiftelsesberetningen på bekostning af præfationen.

Indførelsen af det trefoldige »Sanc-tus« vil blive temaet for næste indlæg.

Bendicht R. Mader

Litteratur vedr. det behandlede emne: C. Westermann, art. »jdth hi. preisen«, i: *Theologisches Handwörterbuch zum AT I*, 1971, sp. 674-682.

J. Betz, art. »Eucharistie«, i: *Lexikon für Theologie und Kirche III*, 1959, sp. 1142-1159.

H. Conzelmann, art. »chaira ktl«, i: *Theologisches Wörterbuch zum NT IX*, 1973, s. 349-405.

OLDKIRKENS ØKUMENISKE KIRKEMØDER VI Den »kanoniske logik« på det 6. økumeniske koncilium år 680/81

EFTER at den kirkelige bekendelsesdannelse var afsluttet og også den kristologiske strid var endt med den fælles erkendelse af, at den ene og samme Kristus på én gang er væsenset med Faderen og dog samtidig væsenset med os, måtte den følgende tid være præget af nye forsøg på at genskabe enheden inden for den katolske kirke.

Tiden efter Justinian var en krisetid for det gamle Romerrige og dets hovedstad Konstantinopel, det »Nye Rom«. Longobarderne var brudt ind i Norditalien og besatte efterhånden det meste af den italienske halvø. Samtidig truede Perserne med fuldstændig at underlægge sig rigets østlige provinser. Efter at den store kejser Heraklios (610-41) med opbydelse af rigets yderste ressourcer — de slaviske Avarer belejrede Konstantinopel, mens Perserne 626 var trængt frem til Kalkedon på den anden side af Marmarahavet — havde slået disse angreb tilbage og endelig besejret Perserne, fulgte i 630-erne den tilsyneladende uovervindelige muhammedanske ekspansion, som i de følgende tiår skulle resultere i erobringen af Syrien, Palæstina og Ægypten, hvorved Araberne kom i besiddelse af store flådestyrker og snart efter besatte Kypren og Rhodos, ja gentagne gange ved midten af 670-erne truede med at indtage Konstantinopel fra søsiden; det var i denne kamp på liv og død Byzantinerne opfandt den berømte »græske ild«, hvormed de kunne sætte de fjendtlige skibe i brand.

I et fortvivlet forsøg på i denne afværgekamp at mobilisere alle åndelige kræfter søgte allerede Heraklios og hans kirkelige hjælpere som patriarkerne Kyros af Aleksandria og Sergios af Konstantinopel udsoning med de orthodoxe diploeller monofysitiske frikirker i Syrien, Armenien og Ægypten. Deres udgangs-

position var for så vidt god, som den katolske Kirke inden for rigets grænser (dog med undtagelse af Aquileia-patriarkatet!) var samlet om de foregående konciliers bekendelse til Kristus som Guds Søn og »ud af« og »i« to naturer, så at han er sand Gud og sandt menneske i en underfuld og ubegribelig enhed, cf. de fire kalkedonensiske adverbier og den på Konstantinopel II i 553 anerkendte cyrilliske formel: »én kødbleven natur i Gud Ordet«. I dette sidste burde der være mulighed for kirkelig enhed med Orientens kristne.

En sådan union mellem Rigskirken og Ægypterne kom da også i stand år 633 på patriark Kyros' foranledning. Grundlaget var en af Pseudo-Dionysios' »theandriske« spekulationer og den store nykalkedonensiske theolog Theodor af Pharan inspireret aktiv forståelse af Kristi hypostase (eller person!), hvor efter denne udfolder sig i én »gudmenneskelig« vilje og virksomhed. Samtidig undlod unionsdekretet enhver hentydning til den for Monofysitterne så forhadte læreafgørelse i Kalkedon 451.

Denne union blev dog undsagt af kirkelederen Sergios af Konstantinopel, der i sin »Pséphos« (: læreafgørelse) af 633 vel kunne anerkende ét villende subjekt i Kristus, men fastholdt hans to forskellige virksomheder (energier), svarende til hans to naturer. Denne »Pséphos« blev 638 ophøjet til rigsløve ved Heraklios' edikt »Ekthesis«, — dog således, at man nu forbød al tale om en eller to energier i Kristus.

De leoniske Kalkedonenseres højborg var på denne tid det lille jerusalemitiske patriarkat under Sophronios' ledelse. Denne store patriark vandt imidlertid gennem udsendinge stigende indflydelse i Rom. Foreløbig gav pave Honorius dog sin tilslutning til Sergios' »Pséphos« og Heraklios' enhedsformel. Men modstan-

den mod Monotheismen voksede støt!

Det skyldtes især den indflydelsesrige byzantiske teolog *Maximos Confessor* (580-662), der i 640-erne opholdt sig i Italien og Nordafrika. Ud fra en bibelsk tankegang, parret med origenistisk spekulatation og aristotelisk logik, hævdede han, at natur ikke er noget afsluttet og hvilende, men noget »åbent» og altså i virksomhed og bevægelse. Når der i Kristus er to fuldstændige naturer, må der også i ham være to »naturlige» viljer og virksomheder. Til sand menneskelighed hører nemlig ikke blot fornuft og sjæl, men tillige fri vilje og aktiv udfoldelse.

Et sådant naturbegreb måtte tillige med Maximos' stadige skelnen mellem guddommeligt og menneskeligt i Kristus føre til kamp mod den også af Sergios' efterfølgere støttede monothetiske »Ekthesis». Hensynet til Orientens undertrykte kristne var vejet for en ensidigt »leonisk» tydning af Kalkedons læreformel, — dog ikke fuldstændigt. For Maximos skelner mellem vor »naturlige» og vor »gnomiske», d.v.s. besluttende, vilje. Den første er til i kraft af Gud og netop fri i sin bevægelse henimod Gud, mens vor »Gnome» ved syndefaldet blev fordærvet og nu er syndens udspring i os. Da Kristus er uden synd, må hans menneskelighed være uden »gnomisk» vilje! Hans egentlige, besluttende vilje stammer da fra Gud Logos og er én! Vi ser her, hvordan Nykalkedonensernes hypostasebegreb som en konkret og personlig eksistens også indgår i Maximos' theologiske syntese: det er Kristi guddommelige hypostase, der træffer hans personlige valg, de afgørende beslutninger!

Støttet bl.a. til denne spekulative logik krævede Rom nu gentagne gange Ekthesis tilbagekaldt. Det skete i 648 med et nyt kejserligt edikt »*Typos*», der forbød al diskussion om Kristi vilje og virksomhed; men i ly af »*Typos*» bestod hovedstadens Monotheisme usvækket, mens *pave Martin I* år 649 lod *Lateran-synoden* fordømme Monotheismen og

dens talsmænd ud fra en overbevisning om pavedømmets petrinske autoritet og ufejlbarhed, der bl.a. krævede, at Kalkedonbekenndelsen blev tydet i lyset af Leos Tome, og altså dyotheletisk. Denne »nye» theologiske modsætning, specielt mellem Rom og Konstantinopel, er baggrunden for kejser Konstantin IV Pogonatus' indkaldelse til et økumenisk koncil i hovedstaden år 680 (*Konstantinopel III*) og for *pave Agathos* »dogmatiske brev» til kejseren samme år.

Den 7. november 680 mødte henvend 300 biskopper i kejserpaladset. Midt i mødesalen lå en evangeliebog, — lidt ironisk, for det var ikke ud fra evangelierne, men ud fra kirkefædrene (bl.a. testimoniesamlinger), tidligere koncilsafgørelser og, hvad Agathos kalder »kanonisk logik», konciliet traf sine afgørelser. De fleste samlinger blev ledet af kejser Konstantin som »en ny Justinian», bistået af patriark Georgios af Konstantinopel; Antiokias patriark repræsenterede Monotheismen, mens pavens legater talte Dyotheismens sag. Også fra Aleksandria og Jerusalem måtte man lade sig nøje med stedfortrædere for patriarken.

På konciliets 1. samling fremlagde så hver af parterne sin anskuelse som den ægte overleverede kristendom, og til bevis henviste Roms legater til Agathos brev, mens Monotheisterne påstod, deres lære var i overensstemmelse med de foregående økumeniske synoder og med Kirkefædrenes lære. På den 4. samling stod patriark Georgios frem og krævede Agathos og hans romerske synodes breve læst op. Da Agathos eget »dogmatiske brev» til kejseren forekommer mig væsentligst, skal der kort gøres rede for dets indhold: Paven imødeser konciliet i forvisning om, at kejseren dér vil bringe den apostolske og fædrene overleverede tro til sejr. Denne tro er *altid* (cf. Hormisdas-formlen!) blevet bevaret ren i Rom, hvis apostolske sæde er kejserrigets »åndelige moder». Den følgende fremstilling af denne tros indhold, trinitarisk og kristologisk, munder ud i en understregning af, hvorledes der til Kri-

sti to naturer må være to »naturlige» viljer og to »naturlige» energier i ham. Disse er dog i fuld indbyrdes harmoni, ifølge »den kanoniske logik», d.v.s. den ret forståede, af Kirken fastslåede lære. Ved at forlade den til fordel for nye vranglærer som den Monotheisme, der protegeres af Konstantinopels patriarker, sætter man sin evige salighed over styr, og ender i Apollinarisme eller Nestorianisme.

Derpå anføres en række ord fra evangelierne (Matt. 26,39), fædre fra Vesten som Ambrosius, Augustin og Leo og fra Østen som Athanasios, Gregor »Theologen» og Cyril samt de afgørende koncilsbeslutninger fra 451 og 553. Af alle fremgår, at der i Kristus måtte være to viljer, omend den menneskelige vilje i kraft af den hypostatisk union var guddommeliggjort til uden modstand at følge hans guddomsvilje.

Efter også at have anført repræsentanter for den ifølge Agathos mening så kætterske Monotheisme (Kyros af Aleksandria, Theodor af Pharan og en række af hovedstadens patriarker), som har ladet sig forlede af kættere som f.x. Severos af Antiokia, ender brevet med en opfordring til enhed på den evige og uforanderlige sandheds grund samt en bøn til kejseren om et frit koncilium, så enhver uden frygt for straf kan sige sin mening og uskadt vende hjem igen.

Oplæsningen af Agathos brev blev hilst med begejstret tilslutning. »*Peter har talt gennem Agathos!*» lød det. Inden patriarken af Konstantinopel tilsluttede sig brevet af Maximos Confessor inspirerede lære (på konciliets 8. samling), havde han dog først omhyggeligt kontrolleret ægtheden af de anførte vidnesbyrd af kirkefædrene og overvejet vægten af brevenes argumenter. Derimod afviste den monothetiske patriark Makarios af Antiokia Agathos og hans synodes breve under henvisning til andre — og som det senere skulle vise sig: forfalskede — fædrecitater. Da dette blev afsløret, blev Makarios afsat. Konciliet fordrede nu, at han og alle de i Agathos

brev nævnte kirkeledere samt *pave Honorius* blev fordømt tillige med deres falske lærdomme (13. samling).

Inden dette kom til udførelse (på den 16. samling), havde en gammel præst Polychronios søgt at redde den betrængte monothetiske sag ved en dødeopvækkelse, — men forgæves. Den kompromitterede Monotheismen og blev grundigt afvist i den lærebekendelse, som flertallet af koncilsfædre vedtog på kirkemødets 18. og sidste samling, og som efter at være underskrevet af kejseren gjorde Dyotheismen til rigsløve!

Denne 6. økumeniske konciliets lærebekendelse, dets »Horos», fortjener en kort omtale. Biskopperne tilslutter sig de fem tidligere økumeniske synodes vedtagelser (men kommer her for skade at kalde den på Kalkedon afsatte *Dioskoros* for »hadet af Gud», ret som om han var afsat for kætteri) og beken-der den nikænske og den konstantinopolitanske tro som tilstrækkelige vidnesbyrd om den rette tro. Dernæst afvises det monothetiske røres ophavsmænd (deriblandt *Honorius!*), som læringe bl.a. af den »ugudelige» *Severos* (d.v.s. Severos af Antiokia, den *orthodokse* diplofysit!).

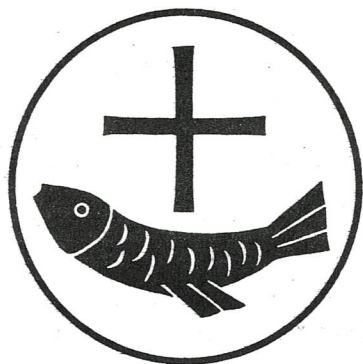
Kejser og koncil har imidlertid nu sat tingene på plads og anerkendt Agathos og hans romerske synodes breve som overensstemmende med Kalkedonbekenndelsen, Leos tome og Cyrils breve mod Nestorios og til Orienterne (Unionsbekenndelsen af 433). Konciliet beken-der sig til Kristi to naturlige viljer og to naturlige energier »uden deling, forvandling, adskillelse og sammenblanding» (de fire kalkedonensiske adverbier!). Dog følger hans menneskelige vilje nøje den guddommelige vilje, og hver kan med rette kaldes Gud Logos' egen vilje. For det er den ene og samme Kristus, der virker vældige undere og underkastes lidelse! Med dette kommer man ganske nær til Maximos' »gnomiske vilje». Til bevis anføres citater fra fædrene Athanasios, Gregor Theologen, *pave Leo* og Cyril. Det egentlige subjekt i Kristus

er altså dog den guddommelige hypostase, idet alt, hvad han gør eller tager på sig, udgår fra den og sker til vor frelse!

Bekendelsen slutter med forbud mod at fremsætte afvigende meninger og med trusler om afsættelse og bandlysning.

Koncilsfædrene kalder her Leos Tome for »den rette tros grundpille». Alligevel ser vi, at Agathos brev først antages efter omhyggelig granskning, og at den monotheistiske pave Honorius bliver fordømt. Konciliet står klart over selv den romerske biskops petrinske autoritet.

Men også *koncilier kan*, som Luther siger det, *fejle!* Med sine historiske misforståelser angående Dioskoros og Severos og med sin vel høje vurdering af pave Leos betydning skulle netop denne lærebekendelse blive en af de alvorligste hindringer for kirkelig enhed mellem Østens kirker. Man søger da også at skelne mellem disse væsentlig historiske fejltagelser og bekendelsens egentlige teologiske indhold.

Sålidt som på det 5. økumeniske koncil blev der her vedtaget nye kirkelige kanones. Men 11 år senere, år 692, samlede kejser Justinian II de fire østlige patriarker og en talrig forsamling af biskopper til et koncil »in Trullo» (: i kejserpaladsets overhængende sal, og på dette kirkemøde blev de 102 kanones vedtaget, der stadig er grundvolden for Orthodoxiens kirkeret, som det nødvendige supplement til det 5. og 6. økumeniske koncil, deraf dette kirkemødes navn »*Quinisextum*».

P. S. Supplerende læsning vil den interesserede finde i min bog »Byzanz», Lohses Forlag 1975 samt i de i det foregående afsnit benyttede bøger, og hvorfor ikke gennemløbe Hans Urs von Balthasars grundlæggende værk om Maximos Confessor, »*Liturgie Cosmique*», Paris 1947?

Helge Haystrup

AF ET BREV FRA EN SVENSK PRÆSTEVEN

UNDERTIDEN tror jeg, at vi lever i de tider, hvor man aldrig kommer til at opleve gennembruddet, men kun morgengryet. Men netop disse tider er de vigtigste, for da forberedes det, der skal komme. Da er de få, der bærer sandheden videre,

afgørende for utallige i kommende slægtled. Altså så sæden flittigt ud, prædik, tal, skriv — men frem for alt bed, bed! Tænk på Moses, da Israel stred mod amalekiterne (2. Mosebog kap. 17)!

v/Poul Ulsdal

TIL KALENDEREN

De københavnske Kirkestævner.

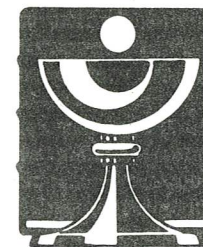
Kirkestævne med høstfest i Opstandelseskirken, Albertslund lørdag den 26. september. Kl. 14.00 Fest-Messe. Herefter kaffe og høstfest med folkedans, sang og leg. Til slut: procession og vesper.

Retræte for mænd.

Man påtænker en retræte for mænd i uge 39. Nærmere oplysninger fås hos Poul Exner, telefon 02 62 28 38.

Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse.

Årsstævne holdes 26.-27. september 1987 i Åbyhøj sognegård ved Århus. Emne: Skriften i menighedens gudstjeneste. — Program fås ved henvendelse til formanden, sognepræst lic. theol. Jørgen Glenthøj, Borum, 8471 Sabro.

RESERVERET POSTVÆSENET

RE-FORMATIO

udgives af
Fællesskabet KIRKELIG FORNYELSE

Ansvarshavende redaktør:

Sognepræst *Knud Christensen*,
Kirkegade 9, 3600 Frederikssund.
Telefon 02-31 03 39.

Redaktionsudvalg:

Sognepræst *Ole Skjerbæk Madsen*,
Kleinsgade 2, 1976 København V.
Pastor *Anders Studsgård*,
Havervad 7, 6780 Skærbæk.
Pastor *Poul Ulsdal*,
Kirkegade 88, 6700 Esbjerg.
Pastor *Peter Østerby-Jørgensen*,
Præstegårdsvej 14, Tygstrup, 7770 Vestervig.

Ekspedition:

Bladet koster 60 kr. årligt i abonnement, — for
studerende 40 kr. årligt. Beløbet indbetales til
kassereren for Fællesskabet KIRKELIG FOR-
NYELSE, organist *Axel Madsen*,
Carit Etlarsvej 5, 1.th., 1814 Frederiksberg C.
Telefon 01-22 67 67 — Postgiro 208 81 42.

INDHOLDSFORTEGNELSE NR. 3 - JULI 1987 - 30. ÅRGANG

<i>Kristensen, Flemming Baatz</i> : Kristi Himmelfart.	49
<i>Fog, Olav</i> : Skellet (Formandsberetning).	52
<i>Poul Ulsdal</i> : Kommentar. Biskoppelig lykke	60
<i>Jørgen Hviiid</i> : Niels Steensens veje.	64
<i>Bendicht R. Mader</i> : Oldkirkens nadver- og eucharistifejring, III	67
<i>Helge Haystrup</i> : Oldkirkens økumeniske kirkemøder, VI.	75
<i>v/Poul Ulsdal</i> : Af et brev fra en svensk præsteven.	79
Til kalenderen.	79

Fællesskabet KIRKELIG FORNYELSE

Formand:

Sognepræst *Olav Fog*,
Præstegårdsvej 11, Blåhøj, 7330 Brande.
Telefon 05-34 50 61.

Bestyrelse iøvrigt:

Søster *Karen Bagge*,
Hørsholmsgade 22 D, 2.tv., 2200 København N.
Sognepræst *Poul Exner*,
Gymnasievej 4, 2620 Albertslund.
Sygeplejerske *Anna Hansen*,
Solvangsvej 26, 8400 Ebeltøft.
Organist *Axel Madsen*, kasserer,
Carit Etlarsvej 5, 1.th., 1814 Frederiksberg C.

Medlemmer betaler 160 kr. årligt til fællesska-
bet. Dette beløb omfatter også abonnement på
Re-formatio. Ægtepar 190 kr. Studerende og
pensionister betaler 80 kr. for enkelt medlems-
skab. Pensionistægtepar 95 kr.

